

<https://doi.org/10.30563/turklad.1634690>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 06.02.2025
Kabul Tarihi / Accepted date	: 17.06.2025
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2025

Atıf / Citation

Telci, K. ve Tokyürek, H. (2025). Altun Yaruk Sudur Metninde Nirvāṇa ve On Dharma. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKLAD)*. 9. Cilt, 1. Sayı, 181-203.

ALTUN YARUK SUDUR METNİNDE NİRVĀṆA VE ON DHARMA¹

Nirvāṇa and the ten Dharmas in the Altun Yaruk Sudur text

KÜBRA TELCİ²

HACER TOKYÜREK³

Öz

Budizm, yaşamın temel gerçeklerini anlamak ve aydınlanmaya ulaşmak üzerine kurulu bir yoldur. Nirvāṇa bu yolun nihai amacıdır. Bu yolda nirvāṇa ve ona bağlı olan on dharma düşüncesi önemli bir yere sahiptir. Budist düşünceye göre on dharma canlılığın doğru yolda ilerlemesini sağlayan rehber niteliğindedir. Tathāgatalar (Buddhalar) tarafından açıklanan nirvāṇa kavramında bu on temel özelliğe vurgu yapılır. Bu on özellik, Buddhaların aydınlanma durumunu ve hakikati nasıl idrak ettiklerini açıklar. Bunlar canlılığın mutlak gerçekliğe yani nirvāṇaya nasıl ulaşabileceklerini gösterir. Buddhaların aydınlanma yoluyla hakikatin doğasını ve nihai huzuru nasıl kavradıklarını ifade eder. Buddhalar, bu on dharma sayesinde bireysel ve evrensel gerçeklik arasında tam bir uyum sağlar. Ayrıca onlar aydınlanmış canlılar olarak diğer tüm canlılara bu on dharma ile rehberlik etmeyi amaçlar. Nirvāṇa, yalnızca bir durumu değil, tüm varoluşun dönüşümünü ve hakikatin tam bir idrakini ifade eder. O, doğum ölüm döngüsünden kurtuluşun anahtarıdır. Canlıya acıdan kurtulmanın mümkün olabildiğini gösterir. Aynı zamanda canlı nirvāṇaya ulaştığında tam bir özgürlük elde ederek zirveye ulaşır. Canlı nirvāṇa ve ona bağlı on dharmayı benimseyerek hem kendi için hem de Mahāyāna ekolüne göre

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Hacer Tokyürek danışmanlığında Kübra Telci tarafından hazırlanan ‘Eski Uygur Budist Metinlerinde Yeniden Doğuş ve Dört Doğum Algısı’ başlıklı yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Ayrıca çalışma, Erciyes Üniversitesi SYL-2023-13267 nolu proje dâhilinde hazırlanmıştır. BAP biriminin çalışmaya verdiği destekten dolayı teşekkür ederiz.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Dili Bilim Dalı, Kayseri/Türkiye. E-posta: kubratelci@gmail.com

³ Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/Türkiye. Elmek: htokyurek@hotmail.com, hacertokyurek@erciyes.edu.tr

³ ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0000-5718-8591>
³ ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0008-1213>

çevresindeki diğer canlıları olumlu yönde dönüştürür ve canlının bilinçli, uyumlu ve anlamlı bir yaşam sürmesine katkı sağlar. Bu sayede de canlının hem kendi hem de çevresi üzerinde sorumluluk bilinci artar. Bu sorumlulukları yerine getiren canlı huzur durumu olan nirvāṇaya ulaşır.

Bu çalışmada, Altun Yaruk Sudur metninde geçen nirvāṇa kavramı ve nirvāṇa kavramını ifade eden tüm terimler tespit edilecek ve bu terimlerin anlamsal özellikleri ayrıntılı bir biçimde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Eski Uyğurca, Altun Yaruk Sudur, nirvāṇa, on dharma.

Abstract

Buddhism is a path based on understanding the fundamental truths of life and attaining enlightenment. Nirvāṇa is the ultimate goal of this path. On this journey, the concept of nirvāṇa and the ten dharmas associated with it hold significant importance. According to Buddhist thought, the ten dharmas serve as a guide that enables a being to progress on the right path. In the concept of nirvāṇa explained by the Tathāgatas (Buddhas), emphasis is placed on these ten fundamental characteristics. These ten features explain the state of enlightenment of the Buddhas and how they perceive the truth. They demonstrate how a being can attain absolute reality, that is, nirvāṇa. They express how the Buddhas comprehend the nature of truth and ultimate peace through enlightenment. Through these ten dharmas, Buddhas establish complete harmony between individual and universal reality. Additionally, as enlightened beings, they aim to guide all other beings through these ten dharmas. Nirvāṇa does not merely represent a state but signifies the transformation of all existence and the complete realization of truth. It is the key to liberation from the cycle of birth and death. It shows that it is possible for a being to be freed from suffering. Furthermore, when a being attains nirvāṇa, they reach the peak by achieving complete freedom. By embracing nirvāṇa and the ten dharmas associated with it, a being not only transforms themselves but, according to the Mahāyāna school, also positively influences the other beings around them. This contributes to leading a conscious, harmonious, and meaningful life. As a result, the sense of responsibility of the being towards both themselves and their surroundings increases. A being who fulfills these responsibilities attains nirvāṇa, the state of peace.

In this study, the concept of nirvāṇa in the Altun Yaruk Sudur text and all the terms that express the concept of nirvāṇa will be identified, and the semantic characteristics of these terms will be analyzed in detail.

Keywords: Old Uyghur, Altun Yaruk Sudur, nirvāṇa, ten dharmas.

1. Giriş

Eski Uyğurcada *nirvan* terimi, köken itibarıyla Sanskritçe *nirvāṇa* sözcüğünden alıntılanmıştır. Bu terim, Williams'ın (1899: 557c) tanımlamasına göre *nirvāṇa*, sıfat olarak 'üflenmiş, söndürülmüş (örneğin bir lamba ya da ateş gibi), batmış (örneğin güneşin batışı), sakinleşmiş, durulmuş, evcilleştirilmiş, ölmüş (yaşam ateşinin sönmesi anlamında), kaybolmuş' gibi anlamlar taşırken; isim olarak ise 'söndürülme, yok olma, sönme, sona erme, batış, kayboluş (örn. *nirvāṇam-√kr*: bir şeyi ortadan kaldırmak, yani verdiği sözü tutmamak), yaşam ateşinin sönmesi, çözülme, ölüm ya da maddi varlıktan tümüyle kurtuluş ve Yüce Ruh ile birleşme, bireysel varoluşun ve arzuların yok oluşu, mutlak sükûnet, huzur, yüce sevinç ve kutsallık durumu' gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca bazı kaynaklarda *nirvāṇa*, Upanişad'lardan birinin adı, bilimlerde eğitim verme, filin yıkanması veya bağlandığı kazık, adak sunma gibi anlamlarla da ilişkilendirilmektedir. *Nirvāṇa* kavramı, Kuzey Hindistan'da Siddhartha Gautama (Buddha) tarafından sistemleştirilmiş ve Budist pratiğin nihai amacı olarak

kabul edilmiştir (Kasulus, 1987: 488). Schimmel (1999: 129), *nirvāṇa*'nın kelimelerle ifade edilemeyeceğini ve akıl yoluyla idrak edilemeyeceğini ileri sürer; zira akıl bu durumu 'yokluk' olarak algılamaktadır.

Türkiye'deki araştırmacılar, *nirvāṇa*ya ulaşmanın acı ve ızdırabın ortadan kaldırılmasıyla mümkün olan bir mutluluk ve kurtuluş durumu olduğunu ifade ederler (Güngören, 1995: 94). Bu bağlamda, *nirvāṇa* terimi 'yok olmak' ya da 'ateşin sönmesi' gibi anlamlarda değerlendirilmiştir (Tümer ve Küçük, 1998: 194). Reşit Rahmeti Arat, Sanskritçe *nirvāṇa* kelimesinin, Toharca *nervām* aracılığıyla Eski Türkçeye *nurvan* biçiminde geçtiğini belirtmiştir (2007: 356). Tokyürek (2019: 451) ise bu terimin etimolojik analizini yaparak *nir* ögesinin 'uzaklaşma, özgürleşme, kurtulma', *vāna* ögesinin ise 'yeniden doğum yolu, kötü koku, sık orman' anlamlarını taşıdığını ifade eder. Buna göre *nirvāṇa*, 'yeniden doğum döngüsünden uzaklaşma, ızdıraplı karmadan ve Beş Skandha'dan kurtuluş' anlamına gelmektedir. Son olarak, Elmalı (2022: 228), bu terimi 'sönme, mutlak sükûnet' olarak tanımlamış ve Budizm'de kurtuluş durumunu ifade eden temel bir kavram olarak değerlendirmiştir.

Canlıları iyileştirmek ancak *nirvāṇa*'ya girişle sağlanabilir. Budizm'de *nirvāṇa*'ya ulaşmak canlının kendisine bağlıdır. *Nirvāṇa*'ya ulaşmak insanın kendini kontrol etmesiyle mümkündür. Bu kontrol dört şekilde gerçekleşir:

- İnzivaya çekilmek,
- Dünyadan el etek çekmekten haz duymak,
- Bu hazdan sonra, sakın ve durgun bir zevk hâline ermek,
- Sevinç ve üzüntüyü yok sayıp, iyilik ve kötülükten uzaklaşmak; huzur ve sükûnet içinde yaşamak.

Bunlardan dördüncü dereceye ulaşabilen canlı artık *nirvāṇa*'ya ulaşmıştır (Kuzgun, 2022: 61). Buddhalar, aydınlanmış canlılardır. Bu aydınlanmayı benliklerini ve tutkuyu terk ederek elde ederler. Bu sayede de *nirvāṇa* mutluluğunu elde etmiş olurlar. Buddhalar *nirvāṇa* yaşantısını şöyle ifade etmiştir: “*Nirvāṇa*'ya erince onun doğmamış, oluşmamış, eşsiz, bozulmamış, tüm bağımlılıklardan arınmış olduğunu anladım. Bu eriştiğim durum gerçekten derin, sezilmesi ve anlaşılması güç, dingin, yetkin mantığın sınırlarını da aşan, çok ince ancak bilgelerce gerçekleştirilebilecek bir durumdur” (Spenser, 1963: 77). Buddha bu kadarını söylemekle kalır ve bu hedefe nasıl ulaşılacağını anlatmayı daha uygun görür (Şahin, 2005: 75).

“Gautama Buddha, ‘İnsan, dünya sevgisinden ve bencil arzulardan kurtulmak ile gerçek mutluluğa erişebilmektedir’ ifadesini kullanır. Budizm'de kurtuluş *nirvāṇa* olarak da ifade edilir. *Nirvāṇa*, üfleyerek serinletmeyi de ifade etmektedir. Dolayısıyla; ‘insanın serinlemiş olmasını, arzu ve ihtiras ateşinden kurtularak ideal bir insan olmasını’ dile getirmektedir.” (Yemenlioğlu, 2020: 64)

Budizm'e göre arzunun yok edilmesi önemli bir husustur. Bu inanç sisteminde canlı, kendini doğum-ölüm dünyasından yani *samsāra*'dan kurtarır ve bencilliği ile birlikte bireyselliğini de yok eder ve o kimse artık *nirvāṇa*'ya ulaşır. *Nirvāṇa* bencillik ve bireysellikten kurtulan canlının oturduğu yerdir (Şahin, 2005: 55).

Budizm'in ideali *nirvāṇa*'ya ulaşmaktır. *Nirvāṇa*; insani duygular olan öfke, arzu (ihtiras) ve kıskançlık gibi sağlıksız zihin durumlarından kurtulup ızdıraplara son veren bir kurtuluş hâlidir. *Nirvāṇa*, varlık ve yokluk hâlini aşan sessiz bir gerçekliktir. Gautama Buddha, hayatın acılarını kaçınılmaz gerçekleri olarak kabul etmiştir. Ancak bu acıların üstesinden gelebilmek için manevi bir rahatlama sağlar ve tüm sağlıksız duyguların ateşini söndürmeyi başarır (Koroğlu Türközü ve Saraçoğlu, 2023: 116).

Her ne kadar *Mahāyāna* ve *Hīnayāna* ekolleri *nirvāṇa*'yı farklı şekillerde algılamış olsa da *nirvāṇa*'ya ulaşma gerçeği değişmemiştir. Budizm'de *nirvāṇa* daima en büyük mutluluk ve temel hedef olarak kabul görmüştür (Ruben, 2000: 139). Tüm canlılar gerçek mutluluğu arar ve acının üstesinden gelmeye çalışır. Bu içgüdüsel bir durumdur. Mutluluk tüm canlıların

başarmayı hedeflediği temel bir amaçtır. Bu amacı gerçekleştirmek için neler yapılması gerektiği de başlı başına özel bir konudur.

“*Nirvāṇa* acı ve ızdırabın etkisiz kaldığı bir alan olarak tanımlanır ve *nirvāṇa* ulaşmak istemekle elde edilebilecek bir durum değildir. Her istek, her tutku gibi *nirvāṇa*’ya ulaşmak isteği de huzursuzluk, sabırsızlık, umut kırıklığı, ızdırab nedeni olabilir. O zaman *nirvāṇa*’ya ulaşmayı istemek de bizi *nirvāṇa*’dan uzaklaştıracaktır. O hâlde *nirvāṇa* istenmeden, çaba harcanmadan ulaşılabilecek bir durum olmalı. *Nirvāṇa*’ya ulaşmaya çalışmak *nirvāṇa*’ya ulaşmayı olanaksızlaştırır. Bütün istekler, tutkular gibi *nirvāṇa*’ya ulaşmak tutkusu da bırakılmalıdır” (Şahin, 2005: 78).

Budizm’de, canlılar ızdırab içindedir çünkü gerçeği anlayamazlar. Anlayamamalarının sebebi cehaletleridir. Bu cehalet (*avidyā*), insanları bir dayanaktan yoksun bırakır ve onları karmanın (eylem ve sonuçların) sürekli döngüsünde (*saṃsāra*) tutar. Ancak *nirvāṇa*’ya ulaşıldığında, tüm sıkıntılar sona erer. Yani bedenın acıları, dilin yarattığı yanlışlıklar ve zihnin karmaşası tamamen çözülür. *Nirvāṇa*, sıkıntılarının söndüğü, nihai huzurun ve özgürlüğün elde edildiği bir durumdur. *Nirvāṇa*’ya ulaşıldığında, beden, dil ve zihin temizlenir ve kişi her türlü karma ve kirlilikten arınmış olur.

Mahāyāna ekolünde *nirvāṇa*’ya ulaşmak için canlı önce tüm canlılara kendini feda etmeli ve onlara fayda sağlamalıdır. *Nirvāṇa*’ya ulaşmak isteyen canlı öğretiyi/dharmayı bilerek doğru bir şekilde uygulamalıdır. Dharma cevheri, *tri-ratna*’nın ikincisidir (Soothill ve Hodous, 1937: 269). Canlılar bu kanunlara uyduğunda huzurlu olacak ve gerçek mutluluk olan *nirvāṇa*’ya ulaşacaktır. Budizmdeki dharma kavramı evrendeki her şeyi kapsar. Tüm varoluş birbirine bağlıdır. Dharma doktrinleri canlıları *nirvāṇa*’nın eşiğine kadar ulaştırır ve onları kurtarır. Dharma aynı zamanda *nirvāṇa*’dır. Canlılar *nirvāṇa* mutluluğuna ve huzuruna dharmanın kurallarına uyarak ulaşabilir. *Mahāyāna* ekolünün gelişmesi ile birlikte *nirvāṇa* terimi mutlak düşünceyle ilişkilendirilmiştir. Böylece *nirvāṇa*, *śūnyatā*, yani Buddha’nın özü ile *Dharmākāya* ‘Buddha’nın gerçek vücudu ya da kanun vücudu’ ya da *Dharmādhātu* ile eşitlenmiştir (Soothill ve Hodous, 1937: 271). Dharma’nın aslı ile gerçek Dharma arasında bir ayırım yapar. Eğer insanlar *Dharmādhātu*’yu, yani Dharma’nın özünü, doğrudan görebilselerdi, bu onları aydınlanmaya ve *nirvāṇa*’ya ulaştırırdı. Ancak insanlar genellikle bu mutlak gerçekliği anlayamadıkları için acı ve karmaşa döngüsü içinde kalırlar.

Tüm bu görüşler doğrultusunda aşağıda Altun Yaruk Sudur metnine göre *nirvāṇa* ve ona bağlı olan dharmalar açıklanacaktır.

2. İnceleme

Zieme, 1996, str. 1266-1351; Kaya, 2021, str.1525-1595. *tözünler oğlıya bodisatavlar mahasatavlar eraser inçe tēp bilmiş kergek on törlüg nomlar ol kamag kērtütün kelmış köni tüz tuyuglılarınñ cınkērtü yörüg yolu üze yarlıkamış apamulug ulug menjü nirvanınñ barın biltürteçi ukdurtaçı kayular ol on tēp tēser inçe kaltı eñ’ilki kamag burhanlar kērtütün kelmışler... adartmakın ... adartmak ... atı nirvan tēp tētir ikinti kamag burhanlar kērtütün kelmışler tınlıglar töziniñ yokınlı itiglig nomlar töziniñ yokınlı itiglig ertinju uz tözkerü tüpkerü adırtılg bilmiş erürler anın ol adırtılg bilmekniñ atı nirvan tēp tētir üçünç kamag burhanlar kērtütün kelmışler et’öz tayakınlı nom töziniñ tayakınlı taplarınça tegşürgeli udaçı erürler anın ol tegşürgeli udaçı erkniñ atı nirvan tēp tētir törtünç kamag burhanlar kērtütün kelmışler kutrultaçı tınlıglarig erklerinçe taplarınça amırtgurgalı uyurlar anın ol amırtgurmakniñ atı nirvan tēp tētir beşinç kamag burhanlar kērtütün kelmışler cın kērtü amırtmak ... tegmiş belgü üze ... guluk nomlug et’öz ...başdınkı ülüş sekiz otuz anın ol nomlug et’öznüñ atı nirvan tēp tētir altınç kamag burhanlar kērtütün kelmış sansarlı nirvanlı ikegüni iki ermez tözlüğün edgüti ötgürü topulu bilmiş ukmuş erürler anın ol ötgürü bilteçi bilge bilignij atı nirvan tēp tētir yétinç kamag burhanlar kērtütün kelmışler alku kamag nomlarıg tözkerü tüpkerü cınınca bilip ukup arıgın süzükin tanuklamış erürler anın ol arığın süzükin tanuklamakniñ atı nirvan tēp tētir sekizinç kamag burhanlar kērtütün kelmışler alku kamag nomlarta tugmaksızg öçmeksizig ertinju uz bışrunmış erürler anın ol tugmaksız öçmeksiz nomnuñ atı nirvan tēp tētir tokuzunç kamag burhanlar kērtütün kelmışler ertükteg nom tözi kērtü ... köni ... anın ol bilge biligke*

*tegmekniṇ atı nirvan tēp tētir onunç kamaḡ burhanlar kērtütün kelmışler alku nom tōzinli nirvan tōzin öḡi adırmamakka tegmiş erürler anın ol öḡi adırmamakniṇ atı nirvan tēp tētir bo erür on törlüg nomlar nirvanıḡ bar tip tigülük** “Ey asillerin oğlu! Bodhisattva’lar Mahāsattva’lar söz konusu olduğunda şunu bilmeliler: Ebedi, büyük, sürekli nirvāṇa’nın olduğunu ilan eden, gerçekten gelmiş, doğru ve adil aydınlanmış olanların gerçek yorum yoluna göre vaaz edilen on çeşit dharma vardır. Bu on [dharma] nedir? Öncelikle, tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), tüm Buddhalar ve Tathāgatālar, bütün Kleśaların (ruhsal engeller) ve jñeya-āvaraṇa (bilgi engellerini) tamamen ortadan kaldırmışlardır. Dolayısıyla (yok edilmenin) adı nirvāṇa’dır. İkinci olarak, tüm Buddhalar, gerçekten gelenler, canlı varlıkların özsüzlüğünü (anātman) ve dharmaların özsüzlüğünü (dharmanairātmya) mükemmel bir şekilde anlayıp kavradıkları için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Üçüncüsü tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), bedensel bağımlılık (rūpādhi) ve dharma bağımlılığını (dharmadhi) dönüştürdükleri için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Dördüncüsü tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), duyarlı varlıkların kendi kendine (doğal olarak) huzura ulaşması ve bu nedenle dönüşüm sebeplerinin sona ermesi nedeniyle *nirvāṇa* adı verilir. (Beşincisi), tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), gerçeklikte hiçbir farkın olmadığını kavrayarak eşitlik niteliğine (sāma-ālakṣaṇa) sahip dharmakāya’yı (dharma bedeni) gerçekleştirdiği için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Altıncısı tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), doğum-ölüm (saṃsāra) ile nirvāṇa arasında hiçbir ikilik olmadığını (advaya) anlayarak bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Yedincisi tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), tüm dharmaların kökenini kavrayarak ve saflığı (vi-śuddhi) gerçekleştirdiği için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Sekizincisi tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), tüm dharmaların doğmadığını (anutpāda) ve yok olmadığını (anirrodha) mükemmel bir şekilde anlayarak doğru uygulama yaptığı için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Dokuzuncusu tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), gerçeklik-doğası (tathatā), dharma âlemi (dharmadhātu) ve nihai hakikat (bhūtatathatā) eşit olduğundan, doğru bilgeliği (samyak-jñāna) elde ederek bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Onuncusu tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (Tathāgatālar), bütün dharmaların doğası (dharmatā) ile *nirvāṇa* doğasında hiçbir fark olmadığını (nirviśeṣa) elde ettiği için bu duruma *nirvāṇa* adı verilir. Bunlar nirvāṇa’nın var olduğunu söyleyen on dharma türüdür.” (Zieme, 1996: 169-171)

Yukarıdaki Eski Uygurca metne bakıldığında *nirvāṇa* ile ilgili olarak şunlar söylenebilir. Buna göre ilk olarak *kērtütün kelmışler* ‘gerçekten gelmişler’ ifadesi açıklanmalıdır. Bu terim ‘gerçekten gelmiş, doğru gelmiş’ anlamına gelmekte olup Skt. *tathāgata* terimiyle

• T. 16.0407a03-18. 善男子。菩薩摩訶薩如是應知。有其十法。能解如來應正等覺真實理趣。說有究竟大般涅槃。云何爲十。一者。諸佛如來究竟斷盡諸煩惱障所知障故。名爲涅槃。二者。諸佛如來善能解了有情無性及法無性故。名爲涅槃。三者。能轉身依及法依故。名爲涅槃。四者。於諸有情任運休息化因緣故。名爲涅槃。五者證得真實無差別相平等法身故。名爲涅槃。六者。了知生死及以涅槃無二性故。名爲涅槃。七者。於一切法。了其根本。證清淨故。名爲涅槃。八者。於一切法無生無滅善修行故。名爲涅槃。九者。眞如法界實際平等。得正智故。名爲涅槃。十者。於諸法性及涅槃性。得無差別故。名爲涅槃。是謂十法說有涅槃復次善男子。“Değerli oğlum, Bodhisattva-Mahāsattvalar bu durumu şu şekilde anlamalıdır: On (farklı) şekilde Tathāgatalar, Arhatlar, tam anlamıyla aydınlanmış olanlar, hakikate dayalı normlara göre (gerçek) büyük Parinirvāṇa’nın var olduğunu beyan etmişlerdir. Peki, bu on nedir? 1. Buddhalar, Tathāgatalar, *kleśaların* (tutkuların, kirlerin) ve bilinecek olanın önündeki engelleri tamamen kesip yok ettikleri için buna *nirvāṇa* denir. 2. Buddhalar, Tathāgatalar, varlıkların bir özünün olmadığını ve dharmaların bir özünün olmadığını tam anlamıyla idrak ettikleri için buna *nirvāṇa* denir. 3. Onlar, bedeninin ve dharmaların temelini değiştirdikleri için buna *nirvāṇa* denir. 4. Varlıklar içinde kendi iradeleriyle dönüşümün sebebini sükûnete kavuşturdukları için buna *nirvāṇa* denir. 5. Gerçek, farklılık göstermeyen ve tamamen eşit olan dharma bedenine sahip oldukları için buna *nirvāṇa* denir. 6. Saṃsāra (yeniden doğum döngüsü) ile *nirvāṇa*’nın farklı iki öz varlığı olmadığını net bir şekilde idrak ettikleri için buna *nirvāṇa* denir. 7. Tüm dharmaların temelini net bir şekilde anladıkları ve böylece mutlak saflığa eriştikleri için buna *nirvāṇa* denir. 8. Tüm dharmaların ne doğuşu ne de yok oluşu olduğunu idrak ederek doğru bir şekilde hareket ettikleri için buna *nirvāṇa* denir. 9. Böylelikle mutlak gerçeklik, dharma unsuru ve gerçeklik sınırının tamamen eşit olduğunu tam bir bilgiyle kavradıkları için buna *nirvāṇa* denir. 10. Dharmaların özü ile *nirvāṇa*’nın özü arasında bir farklılık olmadığını anladıkları için buna *nirvāṇa* denir.” (Nobel, 1958: 30-32)

açıklanabilir (Wilkens, 2021: 367). *Tathāgata*, Buddha ünvanlarının en yükseğidir ve kurtarıcı olma niteliğinin yanı sıra aydınlanma hedefine ulaşan kişiyi de işaret eder (Soothill ve Hodous, 1937: 209, 210). Tarihi Buddha Gautama hayatı boyunca ondan söz etmek için bu ünvan kullanılmaktadır. Terim, canlıları sınırsız yeniden doğum çemberinden, bütün ölümlerden ve bütün acılardan kurtarmayı işaret eder. Dinî hayatın en yüksek hedefine girme olarak da ifade edilebilir (Tokyürek, 2019: 171). *Tathāgata* terimi, Sanskritçe gramerciler tarafından ya *tathā* ve *āgata* ya da *tathā* ve *gata* olarak açıklanmaktadır. *Tathā* kelimesi “böylece” anlamında kullanılır ve kelime Budist düşüncede ‘gerçeğe çağırma’ olarak ifade edilir. Bu gerçek ‘böylece’ kelimesiyle ilişkilendirilerek gerçeğin basitliğini gösterir. Buddha ‘öylesine’ gerçeğini görür ve bilir. *Gata* kelimesi ise *gam* kökünden gelir ve ‘gidiş, yolculuk etmek’ anlamındadır. Böylece terim ‘öylesine gelen, böylesine varan’ anlamlarına gelmektedir (Gakkai 2002, thus come one mad.; Tokyürek, 2019: 171). Yine bu metinde *tugmaksız öçmeksiz nom* ‘doğmamanın ve sönmemenin kanunu’ olarak ifade edilmektedir. Terim, ‘doğmama ya da ölümsüz’ anlamında olup, *nirvāṇa* vücudunu göstermektedir (Tokyürek, 2019: 455).

Yukarıdaki Eski Uygurca metinde *nirvāṇa* ve *nirvāṇa*’ya bağlı on dharma türünün varlığı hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin bir kısmı Eski Uygurca metinde eksik ya da yıpranmış olduğu için Çince metinden de faydalanılarak açıklamalar yapılacaktır.

1. *Nirvāṇa*’nın ilk özelliği *kleśa*ları yani ihtirasları ve bilgiyi engelleyen tüm fenomenlerin ortadan kaldırılmasıyla ilişkilidir. Burada *kleśa*, cehalet (*avidyā*), arzu (*rāga*), öfke (*dveṣa*) gibi zihinsel kirlilerdir. Bunların tamamen yok edilmesi aydınlanmayı getirir. Metinde geçen EUy. *adartmak* ifadesi Skt. *āvaraṇa*; ‘örtünme, örtme’ anlamında olup (Wilkens, 2021: 9). Skt. *jñeyāvaraṇa* ‘bilginin engeli’ni ifade eder (Wilkens, 2021: 173).

Yogācāra ekolünde *Jñeyāvaraṇa* bilinenlerin örtüsü, ‘bilinmesi gereken şeylere yönelik bir engel’ olarak yorumlanır. Yani, bilinenler Bodhisattva’nın gerçekleştirmesi gereken hakikattir ve bu hakikate ilişkin bilgeliğin ortaya çıkışını engelleyen şey, bilinenlerin örtüsü olarak kabul edilir. Hem bilgi hem de bilinenler tamamen ortadan kalktığında Buddha’nın durumu (*nirvāṇa*) gerçekleşir. Bilinenlerin hâlâ var olması, cehaletin alışkanlık izlerinden etkilendiği anlamına gelir. Ayrıca, bilinenlerin örtüsü ile cehaletin alışkanlık izleri arasındaki ilişki henüz incelenmemiştir ve bu konunun meditasyon pratikleri ve manevî ilerleme sistemi içindeki yeri tam olarak aydınlatılmamıştır (Ota, 2018: 17-18).

Yogācāra uygulaması, zihinsel süreçleri analiz ederek zihinsel akışı kirleticilerden (*āsrava*) arındırmayı ve rakipsiz tam aydınlanmaya ulaşmanın önündeki tüm engelleri kaldırmayı içerir. Kötü tohumlar ve alışkanlık izleri temizlenmeli, iyi tohumlar ise sulanıp geliştirilerek meyveye ulaşmaları sağlanmalıdır. Açgözlülük, nefret, yanılsama, kibir, yanlış görüşler, kıskançlık, utanmazlık gibi zihinsel rahatsızlıklar (*kleśa*) yavaş yavaş ortadan kaldırılırken, zararsızlık, sükûnet, dikkat ve dinginlik gibi karmaşal olarak olumlu zihinsel durumlar güçlendirilir (Buswell, 2003: 919). Bodhisattva, hem Śrāvaka hem de Pratyekabuddha yollarından üstün olarak kabul edilir. Çünkü bir Bodhisattva, *kleśajñeyāvaraṇa* (duygusal ve zihinsel kirlenmeler) engellerini ortadan kaldırarak aydınlanmaya ulaşmaya yazgılıdır. Oysa diğer iki ruhsal yolda olanlar sadece duygusal kirlenmelerin ortadan kalktığı *nirvāṇa*’ya ulaşmayı arzularlar (Buswell, 2003: 58) Bu nedenle Buddhalar, her iki tür engeli de aşan tek varlık sınıfıdır ve bu nedenle evrendeki tüm bilgi nesnelerini aynı anda kavrayabilme yeteneğine sahiptirler. Budizm’de *nirvāṇa*, bireyin kendisini cehalet, arzu ve zihinsel kirlilerden tamamen kurtarmasıyla başlar. Bu durum, zihinsel özgürlüğe ve netliğe ulaşmayı ifade eder. Bilgi engellerinin yok edilmesi, hakikatin doğrudan deneyimlenmesini sağlar. *Nirvāṇa* burada hem bireysel hem de bilişsel bir devrimdir.

2. *Nirvāṇa*’nın ikinci özelliği, *anātman* kavramı ile ilişkilidir. *Anātman*, ‘benliksizlik; ruhtan veya özden farklı bir şey; gerçek dışı; manevi olmayan, maddi; ruhtan veya zihinden yoksun’ anlamlarına gelir (Williams, 1899: 27c). Bunun bir diğer karşılığı ise *nairātmya* olup, ‘benliğin olmayışı; benliğin var olmadığı doktrini’ şeklinde tanımlanır (Edgerton, 2004:312b).

Bu bağlamda Mahāyāna Budizmi, iki tür benliksizlik kavramını öne sürer: *pudgalanairātmya* ve *dharmanairātmya*.

Sanskritçe *pudgalanairātmya*, Eski Uygurca *tınlıglar töziniñ yokın* ifadesiyle karşılanabilir ve ‘canlıların özünün yokluğu’ anlamına gelir. Buradaki *tınlıglar* kelimesi tüm canlıları kapsasa da esas olarak insanı ifade eder. Bu nedenle, Eski Uygurca terimin *pudgalanairātmya* ile eşleştirilmesi uygundur. *Pudgala* terimi, ‘ruh, bireysel varlık, ego veya birey (küçültücü anlamda)’ (Williams, 1899: 633b) ve ‘insan, arzu dünyasında geçmiş eylemleri mevcut durumunu etkileyen duyarlı, düşünen varlık’ (Soothill ve Hodous, 1937: 31) şeklinde tanımlanır. *Pudgalanairātmya* terimi ise benliğin ebedi olarak bulunmadığını ifade eder.

Diğer bir terim olan Skt. *dharmanairātmya*, Eski Uygurca *nomlar töziniñ yokın* ifadesiyle karşılanır ve ‘öğretilerin özünün yokluğu’ anlamına gelir. Bu terim, tüm olgu ve fenomenlerin (*dharma*) bağımsız bir varoluşa sahip olmadığını ifade eder (Soothill ve Hodous, 1937: 271). Genel olarak *dharmanairātmya*, hiçbir dış şeyin gerçek bir varlığa sahip olmadığını öne süren bir kavramdır. *Bodhisattvabhūmi*’ye göre *dharmanairātmya*’yı gerçekleştirmek, bilinmesi gereken şeylere (*jñeyāvaraṇa*) ilişkin bilgi engellerini ortadan kaldırmak ve böylece Budalığın yüce mertebesine ulaşmak için gereklidir (Sungdoo, 2019: 5).

Bu anlayış, *nirvāṇa*’nın ikinci özelliği olan *anātman* veya *nairātmya* kavramını açıklığa kavuşturur ve varlıkların sabit bir kimliğe ya da öze sahip olmadığı gerçeğini ortaya koyar. Bu kavrayış, bireylerin yanlış kimlik algılarından ve bağlanmalardan kurtulmasını sağlayarak özgürleşmeye giden yolu açar. *Dharmanairātmya*, bireylerin ötesine geçerek fenomenlerin doğasında özsel bir bağımsızlık bulunmadığını vurgular. Sonuç olarak, *nirvāṇa*, bu özsüzlüğün farkındalığına ulaşmak ve onunla tam uyum içinde yaşamak olarak tanımlanır.

3. *Nirvāṇa*’nın üçüncü özelliğinin ilk terimi de Skt. *rūpādhi*’dir. Skt. *rūpa* ‘any outward appearance or phenomenon or colour, form, shape, figure’ (Williams, 1899: 885c) ve Skt. *adhi* ‘over, upon, concerning’ (Williams, 1899: 20b) anlamında olup kelime Skt. *rūpādhi* EUy. *nom tözi* ‘dharma özü bedeni’ (Wilkens, 2021: 496) olarak gösterilmelidir. *Rūpa* yalnızca maddeselliği temsil eder ve bu nedenle cansız nesneler *rūpa* terimi içinde yer alır. Beş skandha’dan oluşan bir canlı varlık, sürekli bir değişim hâlinindedir; her önceki skandha grubu, sonraki bir skandha grubunu doğurur. Bu süreç, mevcut varlıkta anbean ve durmaksızın devam eder ve gelecekte de *avidyā* (cehalet) ortadan kalkıp *nirvāṇa*’ya ulaşılan kadar devam edecektir (Buswell, 2003: 18). Skt. *rūpādhi* bedene olan bağlılık ile fiziksel arzular ve ihtiyaçlara işaret eder. *Nirvāṇa*’nın bu özelliğinin diğer terimi ise *dharma+dhi*’dir. EUy. *nom tözi* dharmanın zihinsel kavramlara, inançlara ve fenomenlere yönelik bağımlılığı ifade eder. Dharma terimi ‘kanun, öğreti’ anlamında olup *dhr* kökünden gelir ve bu kelime ‘to hold, bear (also bring forth), carry, maintain, preserve, keep, possess, have, use, employ, practise, undergo’ anlamını ifade eder (Williams, 1899: 519a). Kelimenin ikinci kısmı da *adhi* ‘over, upon, concerning’ (Williams, 1899: 20b) anlamına gelir ve bu iki kelimeden oluşan *dharmadhi* “dharmaya bağlılık” olarak anlamlandırılabilir. Burada hem fiziksel arzulara hem de zihinsel kavramlara olan bu bağımlılıklar, Budist öğretiye göre acının (*duḥkha*) ve cehaletin (*avidyā*) temel nedenleridir. Bu bağımlılıkların dönüştürülmesi, *nirvāṇa*’nın pasif bir durumdan ziyade aktif bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koyar. Bu süreç, yalnızca bu bağlardan kurtulmayı değil, aynı zamanda özgürlüğe ve bilgelik hâline ulaşmayı da içerir.

4. *Nirvāṇa*’nın dördüncü özelliği, duyarlı varlıkların doğası gereği huzura ulaşma kapasitesine sahip olması ve bu doğrultuda dönüşüm süreçlerinin sona ermesidir. Bu bağlamda, Skt. *sattva* terimi, Eski Uygurca *tınlıglar* ‘canlılar’ (Wilkens, 2021: 590, 715) olarak ifade edilir. Aynı şekilde, Skt. *śānti* terimi, Eski Uygurca *amırtgurmak* ‘(ateşin) sönmesi, yatıştırma, sakinleştirme’ (Wilkens, 2021: 42) anlamına gelmektedir. Burada, duyarlı varlıkların içkin olarak huzura erişme potansiyeline sahip olduğu vurgulanmakta ve *nirvāṇa*’nın pasif bir durumdan ziyade, doğal bir süreç olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Ancak, bu huzura ulaşmak, duyarlı varlıkların doğalarındaki bağlılıklar, arzu ve cehalet (*avidyā*) gibi engelleri

aşmakla mümkün olur. *Nirvāṇa*'ya ulaşan kişi, bu bağlanmaların ve cehaletin ortadan kalktığını fark eder. *Nirvāṇa*, sadece bir bireyin, arzulardan ve bağlanmalardan kurtulmasıyla değil, aynı zamanda gerçekliğin doğasının tam olarak kavranmasıyla elde edilir. Bu bağlamda, 'doğal huzura ulaşma' ifadesi, Buddha doğası öğretisini yansıtır. Her duyarlı varlık, özünde Buddha doğasına sahip olarak doğar, fakat bu doğa genellikle cehalet ve yanlış anlayışlar tarafından örtülür. Budist yol, bu doğayı keşfetmek, keşfi derinleştirerek huzura (*nirvāṇa*'ya) ulaşmayı sağlar. Bağımlı ortaya çıkış yani Skt. *pratītyasamutpāda* teorisi, kelimenin tam anlamıyla 'önceki bir sebebe dayanarak ortaya çıkış' anlamına gelir ve dünya genelindeki tüm Budist geleneklerinin ortak paydası olarak kabul edilebilir. Theravāda geleneğinin kanonik metinlerinde Śāriputra (Buddha'nın öğrencisi) bağımlı ortaya çıkışı anlayan canlının Buddha'nın öğretisini anlayacağını ve Buddha'nın öğretisini anlayanın, bağımlı ortaya çıkışı anlayacağını ifade eder. Gelenek ne olursa olsun, bu teorinin önemini açıkça görmek mümkündür. Budist felsefenin anlam ve sonuçlarını kavramak için vazgeçilmez bir temel ilke hâline gelir. Bağımlı ortaya çıkış teorisi genellikle her biri bir sonraki halkayı koşullandıran on iki halkaya (*nidāna*) ayrılır. Eğer bir halka ortadan kaldırılırsa bir sonraki halkanın da ortadan kalkacağını ifade eder. Bu on iki halka şunlardır: 1. Cehalet, 2. Eğilimler veya iradeli eylemler, 3. Bilinç, 4. İsim ve şekil ya da zihin ve madde, 5. Altı içsel duyu, 6. Duyusal temas, 7. Duygu ya da his, 8. Susama ya da bağılılık, 9. Tutunma ya da yapışma, 10. Varlık ya da bir olma süreci, 11. Doğum ya da yeniden doğum, 12. Yaşlılık ve ölüm. Bağımlı ortaya çıkış zinciri genellikle nedensel bir teori olarak ele alınır. Genelde 'bu olduğunda, şu ortaya çıkar' dendiğinde nedensellikten söz edilir. Ancak, bağımlı ortaya çıkıştan bir etkinin türediği maddi bir nedenin çıkarılamayacağını vurgulamak gerekir. bağımlı ortaya çıkış zincirindeki her halka, bir sonraki ögenin üretilmesi için gereklidir, ancak hiçbirisi tek başına yeterli olarak algılanamaz. Bu karmaşık nedensellik zincirinin her zaman acıya neden olduğu söylendiği için, zincirin on iki halkasından herhangi birinin devre dışı bırakılması, nedensel süreci kırarak ve acıyı ortadan kaldıracaktır. Hem bağımlı ortaya çıkış zinciri hem de beş Skadha acının sorumlusudur. Buddha, tüm acıların kökeninin, bireyin psikofiziksel bileşenlerini temsil eden beş birleşende yattığını defalarca belirtmiştir (Buswell, 2003: 669-670). Ayrıca bk. (Soothill ve Hodous, 1937: 42).

5. *Nirvāṇa*'nın beşinci özelliğinde önemli bazı terimler bulunmaktadır. Buna göre burada *nirviśeṣa* "1. not different from, same, like, 2. not the least difference (3) unqualified, absolute 4. equally, alike, the same as, 5. absence of difference, indiscriminateness, likeness, 6. having no attributes" (Williams, 1899: 542b) anlamındadır. Bu terimin Uygurcası burada ne yazık ki eksiktir. Terimin Çincesi ise 無差別 *wu chabie* şeklindedir. Buna göre gerçeklikte hiçbir farkın olmadığını kavrayanlar *dharmakāya* bedenine sahip olurlar. Skt. *Dharmakāya*, EUy. *nomlug et'öz* 'öğreti bedeni' (Wilkens, 2021: 498) şeklinde ifade edilir. Başlangıçta *dharmakāya* kavramı, Śākyamuni tarafından öğretilen *dharma* ya da hakikat bedeni anlamına gelmekteydi. Zamanla, bu kavram Śākyamuni'nin maddi bedenine karşıt olarak zihinsel veya ruhsal bir unsur olarak yorumlanmıştır. *Madhyamaka* ekolünde *dharmakāya*, mutlak gerçeklik olarak kabul edilmekte olup, tüm fenomenlerin temeli olan *boşluk* (*śūnyatā*) ya da maddesiz varlık ile özdeşleştirilmiştir. Bu bağlamda, *tathatā*, *tathāgatagarbha* ve *bhūtatathatā* kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Huayan (Kegon) Okulu perspektifinden bakıldığında, *dharmakāya* öz (noumenon) olarak kabul edilirken, diğer iki unsur fenomenal yönleri temsil etmektedir. *Vijñānavāda* ekolüne göre ise *dharmakāya*, yasa bedeni olarak en yüksek gerçekliktir. Bu ekolde, *dharmakāya*'nın kirlenmesi (*saṃkleśa*), doğum ve ölüm döngüsüne neden olurken; arınması, *nirvāṇa*'ya veya varoluşun ilk şeffaflık hâline dönüşe olanak tanımaktadır. 'Her şeyin gerçek hakikati' olarak tanımlanmaktadır (Soothill ve Hodous, 1937: 77). Buddhaların nihai ve saf doğasıdır; evrensel gerçekliği temsil eder. Bu hakikatin farkına varmak, sadece bireysel bir kurtuluş değil, aynı zamanda evrensel bir gerçekliğin farkındalığıdır. *Nirvāṇa*, bu hakikatin doğrudan deneyimlenmesidir.

Burada incelenmesi gereken bir diğer terim de Çince metinden yola çıkılarak 相平等 *xiang pingdeng* yani Skt. *sāma-ālakṣaṇa* terimidir. Buna göre *sāma* ‘likeness, similarity; undigested, crude, not sufficiently prepared or matured (a morbid state of the humours)’ (Williams, 1899: 1204c) ve *ālakṣaṇa* ‘perceiving, beholding, observing’ (Williams, 1899: 153b) anlamındadır. Terimin Uygurca karşılığı eksiktir. Skt. *sāma-ālakṣaṇa*, tüm varlıkların görünürdeki farklılıklarına rağmen aynı temel doğaya sahip olduğu gerçeğini vurgular. Budist düşüncede, bu kavram boşluk (*śūnyatā*) ve özsüzlük (*anātman*) anlayışıyla bağlantılıdır. Görünen tüm farklılıklar geçici ve yanıltıcıdır; gerçekte tüm varlıklar özde eşittir ve aynı doğaya sahiptir.

6. *Nirvāṇa*’nın altıncı özelliği *saṃsāra* ve *nirvāṇa*’nın iki ayrı varlık olmadığını, bir madalyonun iki yüzü gibi olduğunu ifade eder. Bunun için Skt. *advaya-svabhāva* EUy. *ikegüni iki ermez tözlüğün* ‘ikilikten yoksun doğa’ anlamındadır. Skt. *advaya*, Budizm’in en yüce öğretilerinin yaygın bir eşanlamlısı ve Mahāyāna doktrin sunumunun temel ilkelerinden biridir. İkiliksizlik, aydınlanma yoluyla elde edilen nihai farkındalığı ifade eder ve bileşik varoluşun bölündüğü tüm geleneksel ikilikleri (doğru ve yanlış, iyi ve kötü, vb.) aşar. Daha spesifik olarak, ikiliksiz bilgi (*advayañāna*), tüm geleneksel bilinç durumlarını yöneten özne-nesne ayrımını aşar ve artık bir bilinç nesnesine ihtiyaç duymayan, kendine özgü bir farkındalık türü oluşturur (Buswell ve Lopez, 2014: 86). Soothill vd. de terim için şu açıklamayı yapar: “ikiliksizlik, bir ve bölünmemiş, her şeyin birliği, tek gerçeklik, evrensel Buddha doğası. Çok sayıda kombinasyon var, iyi ve kötü bir ikilik değil: maddi ve maddi olmayan da değil, yanılsama ve farkındalık da değil, bunların hepsi tek Buddha doğasıdır.” (Soothill ve Hodous, 1937: 103). Skt. *svabhāva* terimi de “own condition or state of being, natural state or constitution, innate or inherent disposition, nature, impulse, spontaneity” (Williams, 1899: 1276a) anlamına gelir. Budizm’de, *saṃsāra* (doğum-ölüm döngüsü) ve *nirvāṇa* genellikle birbirine zıt olarak görülse de, bu anlayış onları birleştirir. İkilik yokluğu (*advaya*), her iki durumun da aynı gerçeğin farklı oluşmaları olduğunu gösterir. *Nirvāṇa*, bu birliği fark etme hâlidir.

7. *Nirvāṇa*’nın yedinci özelliğine göre, Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar yani Tathāgātalar, tüm dharmaların kökenini kavrayarak saflığı (*vi-śuddhi*) elde ettiğini belirtir. Bu saflık Skt. *vi-śuddhi* terimi ile ifade edilir ve bu Skt. terim ‘complete purification, purity holiness, virtue’ (Williams, 1899: 991b) anlamına gelir. Skt. *vi-śuddhi*, EUy. *arig süzüük* ‘açık, duru, berrak’ (Wilkens, 2021: 60) anlamında olup zihinsel saflığı ifade eder, bu da aydınlanmaya yol açar. Soothill vd. terimi ‘saf ve temiz, kötülükten ve kirlenmeden arınmış, mükemmel derecede temiz’ olarak açıklamıştır (Soothill ve Hodous, 1937: 357). *Viśuddhi* Skt.de “saflık” anlamına gelir ve iki türlü tanımlanır: 1. Doğuştan gelen saflık (*prakṛti* veya *svabhāvaviśuddhi*), 2. Geçici veya dışsal lekelerden arınmış saflık (*āgantukamalaviśuddhi*)’tır. İlki, zihnin doğal hâli olarak tanımlanır (bk. *prabhāsvāra*). İkincisi ise, yolun (*mārga*) zihni engellerden (*nīvaraṇa*; *āvaraṇa*) arındırmasıyla ortaya çıkar. Pali metinlerinde kurtuluşa götüren yolda geliştirilmesi gereken yedi türlü saflık (*vi-śuddhi*) bulunur. Bu yedi saflık ilk olarak Majjhimanikāya’da sıralanmış ve hem Buddhaghosa’nın Visuddhimagga’sı hem de Upatissa’nın daha erken dönemden kalma Vimuttimaggası için bir çerçeve oluşturmuştur. Yedi saflık, sırasıyla yedi ilerleme hedefine ulaşmak için kullanılan yedi arabaya benzetilir:

- Ahlak saflığı (*sīlavisuddhi*; *śīlaviśuddhi*),
- Zihin saflığı (*cittavisuddhi*),
- Anlayış veya görüş saflığı (*ditthivisuddhi*),
- Şüpheli aşma saflığı (*kaṅkhāvitaraṇavisuddhi*),
- Yol olan ve olmayanın bilgisi ve görüşü saflığı (*maggāmaggañānadassanavisuddhi*),
- Yol boyunca ilerlemenin bilgisi ve görüşü saflığı (*paṭipadāñānadassanavisuddhi*),
- Bilgi ve görünün saflığı (*ñānadassanavisuddhi*).

Bu son saflığın hedefi, *dört asil yol*'un (Sanskritçe *āryamārga*) herhangi birini elde ederek özgürlüğe ulaşmaktır (Buswell ve Lopez, 2014: 2574-2575). Budist metafiziğinde, dharmalar ne gerçekten doğar ne de yok olur; bu sadece zihinsel yanılsamaların bir sonucudur. *Nirvāṇa*, doğum ve ölüm gibi kavramsal ikiliklerin ötesinde bir gerçeğe ulaşmaktır. *Nirvāṇa*, tüm dharmaların (olgu ve fenomenlerin) gerçek doğasının tam olarak anlaşılmasıyla mümkündür. Zihnin mutlak saflığına ve gerçekliğin doğrudan idrakine ulaşarak özgürleşme durumu *nirvāṇa*'dır.

8. *Nirvāṇa*'nın sekizinci özelliğine göre, tüm dharmaların doğuşu ve yok oluşu olmadığını idrak ederek doğru bir şekilde hareket etmektir. Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (*Tathāgātalar*), tüm dharmaların doğmadığını (*anutpāda*) ve yok olmadığını (*anirrodha*) mükemmel bir şekilde anlayarak doğru uygulama yaparlar. Burada iki önemli terim vardır. Birinci terim, Skt. *anutpāda* '1. non-production, not coming into existence, 2. not taking effect, 3. having no origin' anlamına gelmektedir (Williams, 1899: 33a, 1311c). Skt. *anutpāda* ya da *anutpatti* EUy. *tugmaksız öçmeksiz nom* 'doğmayan öğretisi' (Wilkins, 2021: 754) anlamındadır. *Anutpāda*, (*anutpatti*) 'doğmamışlık; yeniden doğmamak, yeniden doğuştan muaf olmak' anlamını ifade etmektedir. Arhat, yanlış bir şekilde 'doğmamış' olarak yorumlanır, yani ölümlü dünyalara yeniden doğmamak anlamındadır. *Nirvāṇa*'daki *nir* de hatalı bir şekilde 'doğmamış' anlamına geldiği söylenir. Bazı okullar hiçbir şeyin aslında doğmadığını veya yaratılmadığını, çünkü her şeyin ezeli ve ebedi olduğunu iddia eder. Shingon Budizmi'nde *a* kelimesi, yaratılmamış olanı simgeliyor olarak yorumlanır. Doğmamış veya yaratılmamış, *Tathāgata*'nın bir ismidir. *Tathāgata*, doğmamış ama ezeli ve ebedidir; bundan dolayı olarak bu terim 'sonsuz' anlamına gelir. Ayrıca, başlangıçta, ilk olarak veya birincil anlamlarına gelen *adi* (yaratılmamış) terimi olarak yorumlanır (Soothill ve Hodous, 1937: 107). *Anutpāda*, Skt.de 'üretilmemiş' veya 'üretimsizlik' anlamındadır; özellikle *nirvāṇa* gibi koşulsuz fenomenleri tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Bu tür fenomenler, ne üretime ne de sona ermeye tabidir. Bazı Mahāyāna sutralarında, geçici fenomenler dâhil olmak üzere tüm fenomenler *anutpāda* olarak tanımlanır. Bu, onların nihai anlamda ne üretildiğini ne de yok edildiğini ifade eder (Buswell ve Lopez, 2014: 180). *Anutpāda*, fenomenlerin (dharmaların) bağımsız bir başlangıcı olmadığını işaret eder. Budist öğretiye göre, hiçbir şey kendi başına veya mutlak bir başlangıç noktasından doğmaz; her şey karşılıklı bağımlılık yoluyla var olur. Bu, fenomenlerin kendiliğinden ortaya çıkmadığını ve varoluşlarının başka koşul ve nedenlere bağlı olduğunu gösterir. Bu anlayış, varlıkların doğasının mutlak olmadığını ve varoluşun illüzyonlarla dolu bir süreç olduğunu anlamayı içerir. İkinci önemli terim ise, *anirrodha*'dır. *Anirrodha*, 'yok edilmemiş, yok olmaya tabi olmayan' (Soothill ve Hodous, 1937: 107) anlamına gelmektedir. Metinde Skt. *anirrodha* teriminin Uyurca karşılığı bulunmamaktadır. Budist kozmolojiye göre, hiçbir şey mutlak anlamda sona ermez; yalnızca bir formdan diğerine dönüşür. Bu dönüşüm, varlıkların özsüz doğası (*anātman*) ve geçicilik (*anitya*) ilkesiyle uyumludur. Bu kavram, varlıkların ve olayların nihai bir yok oluş yerine, sürekli bir dönüşüm ve değişim içinde olduğunu gösterir. Bu bağlamda *nirvāṇa*, *anutpāda* ve *anirrodha*'nın tam anlamıyla kavrandığı bir bilinç durumudur. Bu anlayış, kişinin yanılsamalardan, bağlardan ve cehaletten kurtulmasını sağlar. *Nirvāṇa*, doğmamışlık ve yok olmayanlık ilkelerine uygun bir yaşam ve varoluş hâlini temsil eder. Sekizinci özellik, Budist düşüncenin değişim ve varoluş anlayışına dair derin bir içgörüyü vurgular. *Anutpāda* ve *anirrodha*'nın tam olarak kavranması, bireyin varoluşu kavramsal ayrımlarla görmeyi bırakmasını ve gerçekliğin doğasına uygun bir yaşam sürmesini sağlar. Bu farkındalık, nihai kurtuluş ve özgürlük (*nirvāṇa*) yolunda temel bir adımdır.

9. *Nirvāṇa*'nın dokuzuncu özelliğinde mutlak gerçeklik, dharma unsuru ve gerçeklik sınırının tamamen eşit olduğunu tam bir bilgiyle kavranır. Tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (*Tathāgātalar*), gerçeklik-doğası (*tathatā*), dharma âlemi (*dharmadhātu*) ve nihai hakikat (*bhūtatathatā*) eşit olduğundan, doğru bilgeliği (*samyak-jñāna*) elde eder. Burada önemli dört terim vardır, bunlar şöyle sıralanabilir: Birinci terim, *tathatā* 'özün doğası, gerçekliği' yani 'böyle olma hâli' anlamına gelmektedir. Bu kelime Mahāyāna felsefesinde temel bir kavramdır ve mutlak olanı, tüm fenomenlerin nihai kaynağı ve özelliğini ifade eder;

bu, ‘her şey’dir. Aynı zamanda (kendiliğinden var olan saf zihin) olarak da adlandırılır (Soothill ve Hodous, 1937: 331). Skr. *tathatā* ‘true state of things, true nature’ (Williams, 1899: 433c), teriminin Eski Uygurca karşılığı *ertökteg nom tözi* ‘olduğu gibi olan Dharmaların cevheri’ (Wilkins, 2021: 121) terimidir. Bu, fenomenlerin özünde oldukları gibi algılanmasını ve kavranmasını gerektirir. *Tathatā*, önyargılardan, yanılsamalardan ve kavramsal çarpıtmalardan arınmış bir gerçeklik anlayışını temsil eder.

İkinci terim, *dharmadhātu* (dharma âlemi)’dir. *Dharmadhātu* ‘the element of 1 or of existence, one of the 18 Dhātus of the Buddhists, a Buddha (whose essence is 1)’ anlamlarına gelmektedir (Williams, 1899: 511c). Skt. *dharmadhātu* olan terimin ne yazık ki Uygurca hâli metinde eksiktir. *Dharmadhātu*, “yasanın ya da varoluşun ögesi; 64 dharma ile ifade edilen tüm zihinsel ve zihinsel olmayan süreçlerin, rūpa-skandha (şekil yığını) ve mano-ayatana (zihinsel alan) dışında kalanlarının bir araya geldiği bir dharma ögesi olarak gruplanmasıdır. Ayrıca fenomenlerin deposu veya matrisini, yani tüm şeyleri kapsayan bütünlüğü ifade eder. Ek olarak Buddha’nın bir kalıntısı olarak da kabul edilir (Soothill ve Hodous, 1937: 415). *Dharmadhātu* ‘dharma âlemi’ yani ‘gerçeklik âlemi’ veya ‘dharma ögesi’; iki ana anlamı olan bir terimdir. Mahāyāna geleneğinde ise *dharmadhātu*, esas olarak ‘dharma alanı’ anlamında kullanılır; bu, tüm dharmaların etkinliklerinin gerçekleştiği sonsuz alanı yani, evreni ifade eder. Ayrıca, *tathatā* gibi nihai gerçeklik için kullanılan terimlerden biridir (Buswell ve Lopez, 2014: 672). *Dharmadhātu* (Dharma âlemi), tüm fenomenlerin birbiriyle bağlantılı olduğu, ayrı bir öz taşımadığı ve birbirinden bağımsız varlıklar olarak algılanamayacağı evrensel bir gerçekliği ifade eder. Bu, Budist ontolojide tüm varoluşun birliğini ve birbirine bağımlılığını ifade eden bir terimdir.

Dharmadhātu, *dharma* ‘yasa, ilke veya gerçeklik’ ve *dhātu* ‘âlem veya unsur’ terimlerinden oluşur ve kelime anlamıyla ‘gerçeklik âlemi’ olarak çevrilebilir. Genel olarak, duyularla algılanabilen tüm varlıkları ifade eder. Aynı zamanda, zaman, mekân ve tüm canlı varlıkların bileşen olduğu fiziksel evreni de ifade eder.

Huayan Okulu’nda (Çin Budizmi) yer alan dört katmanlı *dharmadhātu* anlayışı şu şekildedir:

- Fenomenler Dünyası: Görülebilir, algılanabilir varlıklar,
- İlke Dünyası: Evrenin temel gerçeklik ilkesi veya özü,
- İlke ve Fenomenlerin Uyum Dünyası: İlke ile görünen dünyanın uyum içinde birleşmesi,
- Tüm Fenomenlerin Birlik ve Uyum Dünyası: Tüm varlıkların ve olayların mükemmel bir uyum içinde iç içe geçmiş olduğu bir dünyadır.

Huayan Okulu’nda *dharmadhātu*, Buddha’nın ‘böyleliği’ (gerçeklik) ile özdeşleştirilir (Buswell, 2003: 224-225).

Üçüncü terim, *Bhūtatathatā* ‘nihai hakikat’tır. *Bhūtatathatā*, ‘gerçek’ olarak çevrilir, ‘gerçek gerçeklik’ olarak da yorumlanabilir. Gerçeklik, gerçek olmayan, yanılsama ile karşılaştırıldığında ve değişmeyen, sabit olarak şekil ve fenomenlerden farklıdır. Bu, dalgalarla karşılaştırıldığında okyanusa benzer. Tüm fenomenlerin ardındaki sonsuz, kişisel olmayan, değişmeyen gerçekliktir. *Bhūta* madde, var olan şeydir; *tathatā* ise özel bir doğa ya da gerçeklik olarak çevrilebilir, yani doğası böyle olandır. Bu kelime, Mahāyāna felsefesi için temel bir kavram olup, mutlak olanı, tüm fenomenlerin nihai kaynağını ve karakterini ima eder; bu, her şeydir. Aynı zamanda kendiliğinden var olan saf zihin, Buddha-niteliği, dharmakāya, tathāgata-garbha ya da Buddha hazinesi gerçeklik, dharma-âlemi, dharma-doğası ve tam ve mükemmel gerçek doğa olarak da adlandırılır (Soothill ve Hodous, 1937: 331). Skr. *bhūtatathatā* teriminin metinde Uygurca karşılığı ne yazık ki eksiktir. *Bhūtatathatā* ‘nihai hakikat’, *tathatā*’nın en üst düzeyde anlaşılmasıdır. Bu, evrenin doğasının tam bir farkındalık ve aydınlanma ile kavranmasını ifade eder. *Bhūtatathatā*, yanılsamalar ve ayrılık duygularından tamamen arınmış bir farkındalığı temsil eder. Bu varlığın doruk noktası, Sanskritçede *Bhūtatathatā*, olarak

adlandırılır. Mutlak olan (*Bhūtatathatā*), kendi özünü hiçbir şekilde etkilemeden evreni tezahür ettirir. Okyanusun dalgaları olmadan var olabileceği, ancak dalgaların okyanus olmadan var olamayacağı gibi, *Bhūtatathatā*'yı varlık sebebi olarak kabul etmeden hiçbir yaşam mümkün olamaz (McGovern, 1919: 39-41).

Burada dördüncü terim ise, *samyak-jñāna* 'doğru bilgelik'tir. Eski Uygurca metinde sadece *bilge bilig* 'bilgi, hikmet' ifadesi bulunmaktadır ki bu ifade aslında Skt. *jñāna* 'bilgi, hikmet' ifadesini karşılar. Bunun yanında Skt. *samyak-jñāna*, üç ratnanın 'üç cevher' ilki olup, doğru ve eksiksiz bilgiyi belirtir. Bu bilgi, her şeyi bilen Tirthankarların öğretilerini inceleyerek ve takip ederek elde edilebilir. Doğru bilgi, kendilik bilgisidir. Şüphe veya belirsizlikten arıdır. Ruhun ve ruh dışı varlıkların gerçek doğasının kavranmasıdır. Gerçek doğasını olduğu gibi yansıtmak anlamına gelir (Kalita, 2023: 123). *Samyak-jñāna* 'doğru bilgelik', yukarıda belirtilen üç kavramın eşitliğini ve uyumunu kavrayan Buddha, *samyak-jñāna* 'doğru bilgelik' durumuna ulaşır. Bu bilgelik, gerçekliğin olduğu gibi doğrudan görülmesi ve algılanmasıdır. Budist anlayışa göre bu bilgelik, cehaletin ve yanılsamanın ötesine geçmeyi, bireysel ve kozmik gerçekliği bir arada görebilmeyi mümkün kılar. Bu bağlamda *nirvāṇa*, *tathatā*, *dharmadhātu* ve *bhūtatathatā*'nın eşit olduğu anlayışına dayanır. *Nirvāṇa*'ya ulaşmak, bu kavramların birliğini deneyimlemek, yanılsamalardan özgürleşmek ve tam aydınlanmaya ulaşmak anlamına gelir. Bu durum, doğru bilgelik ile gerçekliğin doğrudan ve tam bir kavranışı ile mümkün olur.

10. *Nirvāṇa*'nın onuncu özelliği ise, dharmaların özü ile *nirvāṇa*'nın özü arasında bir farklılık olmadığıdır. Tüm Buddhalar ve gerçekten gelmiş olanlar (*Tathāgātālar*), bütün dharmaların doğası (*dharmatā*) ile *nirvāṇa* doğasında hiçbir fark olmadığını (*nirviśeṣa*) idrak etmişlerdir. Bu bağlamda açıklanması gereken iki terim vardır. Bunlardan ilki dharmaların doğası (*dharmatā*)'dır. *Dharmatā* 'tüm varlıkların altında yatan doğa' anlamına gelmektedir. Hinayāna'da bilinmeyen, ancak Mahāyāna felsefesinde merkezi bir kavramdır (Soothill ve Hodous, 1937: 268). Skt. *dharmatā* teriminin Eski Uygurca karşılığı *nom tözi* 'dharma özü, dharma niteliği, dharma tabiatı' (Wilkens, 2021: 496)'dır. Bu, dharmaların içsel doğasıdır. *Dharmatā* terimi kelime anlamıyla 'şeylik, şeylerin gerçek doğası'nı ifade eder; bu doğa, boşluklarında bölünmemiştir, ancak görünüşlerinde çeşitlilik gösterir. Buddhaların sınırsız *nirvāṇa*larını betimleyen metinlerde, tüm şeylerin *dharmatā*'sı, Buddhaların aydınlanmış bilgeliği ve gücünün sınırsız alanı olarak *dharmakāya* terimiyle anılmaya başlanmıştır; bu terim, şimdi Buddhaların *dharmatā* 'nihai gerçeklik' bedenini ifade eder (Makransky, 1997: 34-37, 199-201). *Dharmakāya*, tüm varlıkların boşluğunun ikili olmayan farkındalığı olarak Buddhalar arasında farklılaştırılmamış olup, aynı zamanda farklı tezahürlerin temeli olarak hizmet eder. Bu nedenle, dharmaların (Buddha'nın nitelikleri) tümüne ait bölünmemiş bir temel (*kāya*) olarak da etimolojik açıdan açıklanır. Bu tür metinlerde *dharmakāya*'nın bir eşanlamlısı olarak *svabhāvikakāya* terimi kullanılır. *Svabhāvikakāya*, şeylerin özsel doğasını (*svabhāva*) ve Buddhaların bedenini (*kāya*) ifade eder (Buswell, 2003: 78).

İkinci terim ise, *nirviśeṣa*'dır ve terimin Eski Uygurca karşılığı *öñi adırmamak* 'ayırma, ayırt etmeme' (Wilkens, 2021: 535)'tır. *Nirviśeṣa* '1. showing or making no difference, undiscriminating, without distinction, 2. not different from, same, like (compound), 3. unqualified, absolute, 4. absence of difference, indiscriminateness, likeness' (Williams, 1899: 542a) anlamına gelmektedir. Bu bağlamda *nirvāṇa*, *dharmatā*'nın tam bir farkındalıkla algılanması ve kişinin bu farkındalıkla yaşaması durumudur. Bu, zihinsel bağlardan kurtulmuş, tüm kavramsal ayrımları aşmış bir bilgelik hâlini temsil eder. *Nirvāṇa*, kişinin hem dharmaların doğasını hem de kendi doğasını tamamen kavradığı ve bu gerçeklikle uyum içinde olduğu bir durumdur. *Nirvāṇa*'nın bu özelliği, Budist düşüncenin temel prensiplerinden biri olan *Dharmatā* ile *nirvāṇa* arasındaki özdeşliği vurgular. Bu anlayış, *nirvāṇa*'nın ayrı bir gerçeklik olmadığını, aksine tüm fenomenlerin (dharmaların) doğasının doğru bir şekilde anlaşılmasıyla aynı olduğunu ifade eder. Bu, Budist öğretiye göre en üst düzeyde bir farkındalık ve aydınlanma durumudur.

Aşağıdaki örnekte de bu parçanın devamı olarak *nirvāṇa*'nın çeşitli yönlerini ve Buddhaların bu durumu nasıl anladıklarını açıklayan derin bir açıklama yer almaktadır:

Zieme, 1996, str. 1351-1547; Kaya, 2021, str. 1595-1697. *takı yēme ikinti ugurlug on törlüg nomlar ol kamağ kértütin kelmış köni tüz tuyuglıların çin kértü yörüg yolu üze yarlıkamış apamulug meñü nirvannıñ barın biltürteçi ukdurtaçı ... kayular ol on tēp tēser inçe kaltı eñ 'ilki kamağ nizvanılar erser küsüş tözlüg köñül ... küsüştin ötgürü tugarlar... tepreyürler kamağ burhanlar kértütin kelmışler yene ol antag alku nizvanılarıg ... tarkarmış erürler anın ol küsüşüg tarkarıp küsüşsüz bolmaknuñ atı nirvan tēp tētir ikinti kamağ burhanlar kértütin kelmışler kamağ küsüşüg kalısız tarkarıp bir yēme nomta tutyaksız bolurlar tutyaksız bolmakları üçün barmaksız kelmeksiz erürler anın ol tutyaksız bolmaknuñ atı üçün nirvan tēp tētir üçünç barmaksız kelmeksizli tutyaksız bolmaklı erser bo tugmaksız öçmeksiz nomlug et'öz erür anın ol tugmaksız öçmeksiz nomlug et'öznüñ atı nirvan tēp tētir törtünç bo tugmaksız öçmeksiz tigme nom ... -guluk tözlüg igid ezüg nomların tayakın tegşürmekke tegmiş erürler anın ol tayakı tegşürmekniñ atı nirvan tēp tētir tayakı tegşürmek akılgı ürlügsüz bēş yapıgı tegşürüp akıgsız ürlüglüg paoşın et'öz üze ki arıg ıduk bēş yapıgı bulmak erür altınç töz tüp ulug nizvanılar iyin bulgadaçı kiçig kadgular erser keldeçi bardaçı yat küden tētirler yalañuz nom tözi erser kelmeksiz barmaksız teprençsiz üze iye idi tētir bügü biliglig burhanlar anı adırtlıg adırtlıg bilmiş ukmuş erür ... kelmeksiz barmaksız ... ertükteg töz erser kértütin kelmış burhan tētir kértütin kelmış burhan erser nirvan yēme ol ok erür anın ol kértütin kelmışniñ atı nirvan tēp tētir sekizinç kértü tüpnüñ tözinte ozguru kutgaru sözlegülük başlag sav bultukmaz yalañuz kértütin kelmışlerniñ ok ol kértü tüp tigme tözüg tanuklap ozguru kutgaru sözlegülük başlag savıg birtem tarkarmış erürler anın ol başlag savıg birtem tarkarmaknuñ atı nirvan tēp tētir tokuzunç tugmamak törü ok kértü erür tugmış törü erser igid ezüg tētir atı nirvan tēp tētir altınç burhanlar bilge biliglig bilge biligniñ tüşin mensiz menişiz üze erürin ukup bilip ... bilge bilig ... bilge biligniñ tüşi ... igid ... birtem öçürmiş ... üçün anın atı nirvan tēp tētir yētinç ... kamağların tınlıgların alku nomların tözi yok erürin bilip ... kértüsüz nom ... igid ... bilip ... bilig ... özleri ol az amranmak birle kalısız ... birtem tarkarmış erürler ... küsüşsüz erür anın atı nirvan tēp tētir tokuzunç étiglig nomlar étigülük kılınç ... étigisiz nomlar erser ülgü tej ... tarkarmış ... burhanlar ... öñi üdrülmüş ... ırak tarıkmiş ... tanuklamış ... ülgütin santın ... nomnuñ atı nirvan tēp tētir onunç ... yok kurug ... kayu yok kurug ...” Ayrıca, ikinci bir kategoriye göre on çeşit Dharma vardır. Bunlar, tüm*

..

T.16.0407a18-407b08.

菩薩摩訶薩。如是應知。復有十法。能解如來應正等覺真實理趣。說有究竟大般涅槃。云何爲十。一者。一切煩惱。以樂欲爲本從樂欲生。諸佛世尊斷樂欲故。名爲涅槃。二者。以諸如來斷諸樂欲。不取一法以不取故。無去無來。無所取故。名爲涅槃。三者。以無去來及無所取。是則法身不生不滅無生滅故。名爲涅槃。四者。此無生滅非言所宣。言語斷故。名爲涅槃。五者無有我人。惟法生滅得轉依故。名爲涅槃。煩惱隨惑。皆是客塵。法性是主。無來無去。佛了知故。名爲涅槃。七者。眞如是實。餘皆虛妄。實性體者即是眞如。眞如性者。即是如來。名爲涅槃。八者。實際之性。無有戲論。惟獨如來證實際法。戲論永斷。名爲涅槃。九者。無生是實。生是虛妄。愚癡之人。漂溺生死。如來體實無有虛妄。名爲涅槃。十者。不實之法。是從緣生。眞實之法。不從緣起。如來法身。體是眞實。名爲涅槃。善男子。“Değerli Evlat, işte nirvāṇa'nın var olduğunu ilan eden on tür açıklama. Ayrıca, değerli evlat, Bodhisattva-Mahasattvalar bunu şu şekilde anlamalıdır: Tathāgatalar, Arhatlar, tam anlamıyla aydınlanmış olanlar, mutlak hakikatin yasasına (dharma) göre mükemmel Büyük Parinirvāṇa'nın mevcut olduğunu on farklı şekilde ilan etmişlerdir. Peki, bu on farklı yöntem nedir? 1. Tüm *klesālar* (zihinsel kirler), arzuların temeline dayanır ve arzular nedeniyle ortaya çıkar. Buddhalar, yüce varlıklar, arzuları kesip atmışlardır. Bu yüzden bu duruma nirvāṇa denir. 2. Tathāgatalar arzuları kesip attıkları için artık hiçbir dharmayı kabul etmezler. Hiçbir şey kabul etmedikleri için ne bir gidiş ne de bir geliş vardır. Kabul edilecek hiçbir şey olmadığı için bu duruma nirvāṇa denir. 3. Gidişin ve gelişin olmaması ve hiçbir şeyin kabul edilmemesi nedeniyle dharma bedeni ne doğar ne de yok olur. Doğuş ve yok oluş olmadığından bu duruma nirvāṇa denir. 4. Doğuş ve yok oluşun olmaması sözlerle ifade edilemez. Bu konuda konuşma olasılığı kesildiği için bu duruma nirvāṇa denir. 5. Benlik (ego) ve birey gerçekte mevcut değildir. Bunlar sadece doğuş ve yok oluş yasası (dharma) temelinde bir temel değişimiyle varlık kazanır. Bu yüzden bu duruma nirvāṇa denir. 6. Buddhalar, zihinsel kirlerin (*klesālar*) ve daha küçük kirlerin (*upaklesālar*) yalnızca geçici ve yüzeysel bir toz gibi olduğunu ve dharma doğasının tek başına hâkim olduğunu, bu yüzden ne bir geliş ne de bir gidiş olduğunu açıkça anlamışlardır. Bu yüzden bu

gerçekten gelmişlerin (Buddhaların) doğru şekilde açıklanan öğretileriyle öğrettikleri, var olan, sonsuz ve sürekli nirvāṇa'nın var olduğunu kabul eder ve anlarlar. Peki bu on nedir? İlki: Bütün arzulara gelince, bunlar arzuların temellerinde yer alır, yani arzulardan ortaya çıkarlar. Tüm gerçekten gelmiş Buddhalar, bu arzuları tamamen ortadan kaldırmışlardır. Bu yüzden arzuları ortadan kaldırmak ve arzusuz olmak anlamına gelen nirvāṇa'dır. İkincisi: Tüm gerçekten gelmiş Buddhalar, tüm arzuları tamamen ortadan kaldırmışlar ve herhangi bir Dharma'ya bağlılıkları yoktur. Çünkü onlar bağlılık yokluğundadır, bu yüzden gitme ve gelme durumları yoktur. İşte bu yüzden bağlılık-yokluğu'nun adı nirvāṇa'dır. Üçüncüsü: Gitme ve gelme yokluğu ve bağlılık-yokluğu, oluşum ve yok oluş olmayan Dharma bedeniyle ilgilidir. İşte bu yüzden oluşum ve yok olma'dan arınmış Dharma bedeni nirvāṇa olarak adlandırılır. Dördüncüsü: Olan ve olmama, yani oluşum ve yok oluş kavramı, kelimelerle ifade edilemez. Bu yüzden, kelimelerle ifade edilmesi mümkün olmayan bir kavramın adı nirvāṇa'dır. Beşincisi: Bir benlik ve birey yoktur. Bunlar, yanlış ve aldatıcı Dharmaların özünden kaynaklanan bir değişim sürecine girmiştir. Bu yüzden, temelin değişim adı nirvāṇa'dır. Temelin değişimi, beş geçici ve istikrarsız bileşenin (fiziksel, ruhsal unsurlar) değişmesi ve temiz, kutsal beş bileşenin sambhogakāya bedeninde elde edilmesidir. Altıncısı: Büyük arzuların ve bunlara bağlı küçük sıkıntıların kökeni, gelen ve giden yabancılar ve misafirler gibidir. Ancak, sadece Dharma'nın özü, gelmeyen ve gitmeyen sarsılmaz bir hükümdar gibidir. Bilge Buddhalar bunu açıkça anlamış ve kavramışlardır. Bu yüzden bu durumun adı nirvāṇa'dır. Yedincisi: Gerçek olan “öz”dür, her şeyin geri kalanı yanlıştır. Öz'ün kökenine gelince, bu, gerçekten gelmiş Buddhanın kendisidir. Gerçekten gelmiş Buddha da tam olarak nirvāṇa'dır. İşte bu yüzden gerçekten gelmişin adı nirvāṇa'dır. Sekizinci: Gerçek temelin özünde, kurtarıcı ve özgürleştirici bir başlangıç sözü yoktur. Yalnızca gerçekten gelmişler, “Gerçek Temel” adı verilen bu özü tasdik ederler ve kurtarıcı ve özgürleştirici başlangıç sözlerini tamamen ortadan kaldırırlar. Bu yüzden, başlangıç sözlerinin tamamen kaldırılmasının adı nirvāṇa'dır. Dokuzuncusu: Oluşum yasası doğrudur. Olan yasası ise yanlıştır ve hatalıdır. İşte bu yüzden nirvāṇa iyileştirir. Altıncı Tathāgatalar, bilgi ve bilginin meyvesi ile ilgili olarak, bir benlik ve “benim” olmadığını anlarlar. İşte bu yüzden nirvāṇa'dır. Yedinci Buddhalar, tüm canlıların ve tüm Dharmaların bir “öz”ü olmadığını bilirler. Çünkü onlar, yanlış ayrımları ve hatalı Dharmaları tamamen ortadan kaldırmışlardır. Buddhalar, arzuyu (arzu-lehçesi) ve tümüyle ortadan kaldırmışlardır. Onlar, istekten ve arzulardan yoksundur. İşte bu yüzden buna nirvāṇa denir. Dokuzuncusu: Şekillenen Dharmalara gelince, şekillendirilen eylemlerin (öğeleri) belirli ölçü ve sayıya sahiptir; şekillendirilmeyen Dharmalarla ilgili olarak, ölçü ve sayı ortadan kaldırılmıştır. Çünkü Buddhalar, şekillenen Dharmalardan ayrılmıştır ... ve uzaklaşmışlardır; bu yüzden bunların ölçü ve sayıları tanıklanmaz. Bu yüzden, ölçü ve sayıdan arındırılmış olan Dharmanın adı nirvāṇa'dır. Onuncusu: Buddhalar, varlıkların ve Dharmaların özünün var olmayan ve boş olduğunu açıkça anlamışlardır ve yalnızca var olmayan ve boş olanın varlığı vardır.” (Zieme, 1996: 173-177)

Bu metne göre *nirvāṇa*, Budizm'de ‘sonsuz huzur’, ‘arzu ve acıdan kurtulmuş olma durumu’ veya ‘aydınlanmış bir canlının durumu’ olarak kabul edilir. Budist öğretilerine göre *nirvāṇa*, bireysel benliğin ötesine geçmek, arzuların ve bağlılıkların yokluğunda tamamen özgürleşmektir. Metindeki on madde, *nirvāṇa*'yı tanımlayan ve bu özgürlüğe nasıl ulaşılabileceğini anlatan farklı boyutları ele almaktadır. Burada geçen *apamulug meṇū nirvan* ‘ölümsüz, huzurlu nirvāṇa’ anlamındadır (Tokyürek, 2019: 451). Budist düşünceye göre *nirvāṇa*, ölümsüz bir durumdur çünkü bu hâl, dünyevi yaşamın geçici ve değişken doğasından

duruma *nirvāṇa* denir. 7. Gerçeklik hakikidir; geri kalan her şey yanlıştır. Gerçek olanın özü gerçeklik'tir ve gerçeklik'in doğası Tathāgata'dır. Bu duruma *nirvāṇa* denir. 8. Gerçekliğin sınırının özü hiçbir şekilde genişlemez. Yalnızca Tathāgata, gerçekliğin sınırına dair dharmaya sahiptir ve genişleme olasılığının tamamen kesilmiş olması *nirvāṇa* olarak adlandırılır. 9. Doğuşun olmaması gerçektir; doğuş ise yanlıştır. Bu yüzden cahiller saṃsāra'da boğulurlar. Ancak Tathāgata'nın bedeni gerçektir ve hiçbir yanıltıcı unsur içermez. Bu duruma *nirvāṇa* denir. 10. Gerçek olmayan dharma, bir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya çıkar. Ancak mutlak gerçek dharma, hiçbir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya çıkmaz. Tathāgata'nın dharma bedeni, mutlak gerçekliktir. Bu duruma *nirvāṇa* denir.” (Nobel 1958: 32-34).

ve insanların yaşadığı ızdırıp ve bağlardan tamamen kurtuluşu ifade eder. *Nirvāṇa*, zamanla değişmeyen bir özgürlük ve huzur hâli olarak kabul edilir. Budizm'e göre, *nirvāṇa*'ya ulaşan bir canlı *saṃsāra*'ya son verir ve kalıcı bir huzura ulaşır. Metne göre:

1. *Nirvāṇa*'nın birinci özelliğine göre, tüm *kleśalar* 'zihinsel kirler', arzuların temeline dayanır ve arzular nedeniyle ortaya çıkar. Buddhalar, yüce varlıklar, arzuları kesip atmışlardır. Yani Buddhalar, arzuları ortadan kaldırmışlardır. Skt. *kleśa* EUy. *nizvani* 'bulaşma, lekeleme, kirletme, ihtiras, eğilim' (Wilkens, 2021: 492) anlamında olup Skt. *kāma* EUy. *küsiş* 'istek, arzu, niyet, dilek, şehvet, adak, dinî niyet' şeklinde ifade edilmektedir (Wilkens, 2021: 445). Arzu, bir kişinin acılarını (*duḥkha*) ve bağılıklarını (*upādāna*) tetikleyen temel etkenlerden biridir. *Rāga*, "any feeling or passion, (esp.) love, affection or sympathy for, vehement desire of, interest or joy or delight in (loc. or comp.)" anlamında olup (Williams, 1899: 872a) *kāma* ise, "wish, desire, longing, desire for, longing after (gen. dat., or loc.), love, affection, object of desire or of love or of pleasure" şeklinde ifade edilir (Williams, 1899: 271c). *Kāma* ya da *Rāga* on iki *nidāna*'dan biri olarak kabul edilir. Kirletici bağılılık olarak yorumlanır (Soothill ve Hodous, 1937: 290, 400). Çincece açgözlülük, arzu; beş arzu tarafından lekelenmiş ve onların esaretinde olmak olarak yorumlanır. *Rāga*, 'beş temel engel' arasında birinci sırada gelir. Bu, *pañca-kleśa* 'beş temel engel' dünyevi hayata ve şeylere tutunmaya neden olan özlem, arzu, açgözlülük anlamına gelir, dolayısıyla yeniden doğuma yol açar. Aynı zamanda 'arzu, öfke, cehalet'ten oluşan üç zehirden biridir (Soothill ve Hodous, 1937: 290, 364). Buddist düşünceye göre, *kleśalar* 'zihinsel kirler', zihinsel ve duygusal dengesizliğe, yanılsamalara ve acıya yol açan zihinsel durumlar veya eğilimlerdir. Tüm *kleśaların* kökü arzuya dayanır ve arzular nedeniyle ortaya çıkar. Arzu, Budist öğretilerde bir tür bağımlılık veya tutunma olarak görülür. İnsan, zevk, sahip olma isteği ve kendilik yanılsamasına olan arzuları nedeniyle sürekli bir memnuniyetsizlik ve acı döngüsünde (*saṃsāra*) kalır. *Kleśalar* arasında öfke, arzu, cehalet, gibi diğer zihinsel kirler de bulunur, ancak bunlar da nihayetinde arzunun ve tatminsizliğin tezahürleridir. Buddhalar, tüm arzuları ve onlardan kaynaklanan *kleśaları* tamamen ortadan kaldırarak *nirvāṇa* durumuna ulaşmışlardır. Bu durum, zihinsel kirlerden tamamen arınmış, saf ve huzurlu bir varoluş hâlidir. Amaç arzuları ve *kleśaları* aşarak zihni arındırmak, böylece acıdan kurtulup nihai özgürlüğe *nirvāṇa*'ya ulaşmaktır.

2. *Nirvāṇa*'nın ikinci özelliğine göre, *Tathāgatalar* arzuları kesip attıkları için artık hiçbir dharmayı kabul etmezler. Hiçbir şey kabul etmedikleri için ne bir gidiş ne de bir geliş vardır. Kabul edilecek hiçbir şey yoktur. Skt. *tathāgata* EUy. *kērtūtin kelmışler burhanlar* 'gerçekten gelmiş Buddhalar' (Wilkens, 2021: 367) dünyevi bağlardan özgürleşmiş, kalıcı bir huzur ve denge durumuna ulaşmışlardır. Budist düşünceye göre, *Tathāgatalar* 'aydınlanmış varlıklar', arzuları tamamen ortadan kaldırmış ve zihinsel kirlerden (*kleśa*) tamamen arınmışlardır. Bu ifade için Skt. *niruddha* 'held back, withheld, held fast, stopped, shut, closed, confined, restrained, checked, kept off, removed, suppressed' (Williams, 1899: 554a) ve terimin Eski Uyurca karşılığı *tarkar*- 'uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak, yok etmek, bertaraf etmek, çıkarmak, imha etmek, kesmek, bitirmek, teslim olmak, vazgeçmek' (Wilkens, 2021: 678) fiili kullanılır. Tüm zihinsel kirlerin ortadan kalkmasının sonunda da Eski Uyurca *tutyaksız* 'yapışmayan, yapışmama' (Wilkens, 2021: 766) olmak ortaya çıkar. EUy. *tutyaksız* teriminin Sanskritçe karşılığı *anupādāna* 'not mentioning, omission' (Williams, 1899: 1312a) ortaya çıkar. Arzuların kesilip atılması, her türlü bağımlılık, tutunma ve yanılsamadan özgürleşmeyi ifade eder. Bu nedenle, gerçekten gelmişler için artık hiçbir dharma kabul edilmez, çünkü kabul etmek veya reddetmek gibi kavramlar bile dualist bir düşüncenin ürünüdür. Burada geçen EUy. *barmaksız kelmeksiz* ifadesi, 'gitmeyen ve gelmeyen' veya 'gitmesiz gelmesiz' (Wilkens, 2021: 144) anlamındadır. Bu terimi Soothill vd. de 'ne gidiş ne geliş, dharmakāya gibi ebedi' şeklinde anlamlandırır (Soothill ve Hodous, 1937: 378a). Terim, 'ne giden ne de gelen ya da gitmeyen gelmeyen' anlamındadır. Dharmakāya'ya girmek olarak gösterilmiştir (Tokyürek, 2019: 457). Hiçbir şeyin kabul edilmediği bu durum, mutlak özgürlüğün ve dinginliğin ifadesi olan *nirvāṇa*'dır. *Nirvāṇa*, gidişin ve gelişin olmadığı, doğumun ve ölümün ötesine geçilen,

zamansal ve mekânsal sınırlamaların aşıldığı bir hâldir. Bu, mutlak gerçekliğin (*tathatā*) doğrudan deneyimlenmesi ve tüm yanılsamalardan kurtuluş anlamına gelir.

3. *Nirvāṇa*'nın üçüncü özelliğine göre, gidişin ve gelişin olmaması ve hiçbir şeyin kabul edilmemesi nedeniyle dharma bedeni ne doğar ne de yok olur. Doğuş ve yok oluş yoktur. EUy. *tugmaksız öçmeksiz nomlug et'öz* ifadesi, “dharma bedeni ne doğar ne de yok olur” anlamına gelmektedir. EUy. *tugmaksız öçmeksiz* ‘doğumsuz ve sönmesiz’ (Wilkens, 2021: 754) anlamında olup ‘doğmayan ve sönmeyen/ölmeyen’ anlamını ifade eder. Terimin Skt. karşılığı ise *anutpāda-anirodha*'dır. Skt. *anutpāda* ‘non-production, not coming into existence’ (Williams, 1899: 33a), *nirodha* ‘suppression or annihilation of pain (one of the 4 principles)’ (Williams, 1899: 554a) anlamındadır. Skt. *a-* olumsuzluk ifade eder. Skt. *dharmakāya* ise EUy. *nomlug et'öz* ‘öğreti bedeni’ (Wilkens, 2021: 498) ile karşılanır. “Buddha’nın dinsel öğretilerin tümünü ve gerçekliği yansıtan vücududur. Maddesel bedenin tersine Buddha’nın düşünce ve ruhunu yansıtan manevî bedendir” (Soothill ve Hodous, 1937: 77). Dharma veya gerçekliğin vücudu olan *Dharmakāya* mutlak, ruhanî bir bedendir (Ayazlı, 2011: 638). Bu bilgilere göre Eski Uygarların Budist inancında beden kavramının oldukça farklı yönleri olduğu görülmektedir. Burada beden kavramının kutsallığı öne çıkarılmıştır. Buddha’nın farklı bedenlere sahip olabileceği gösterilmektedir. Buddha, farklı görünümlemlerle canlıların arasında yer almaktadır. Fizikî bir görünümün yanında *nomlug et'öz* ifadesi, Buddha’nın her yerde bulunduğunu göstermektedir (Elmalı, 2012: 7). *Dharmakāya* Buddha’nın doğası ve mükemmel gerçeği ifade eder. Bu vücuda sahip bir Buddha yeniden doğum ve ölüm döngüsünden kurtulmuştur. Huzuru ve sükûneti elde etmiştir. Bu vücuda sahip Buddha evreni ve gerçekleri idrak etmiştir (Tokyürek, 2019: 151-152). Budist düşünceye göre, dharma bedeni (*dharmakāya*), tüm fenomenlerin ve varlıkların nihai doğasını, yani mutlak gerçekliği temsil eder. Dharma bedeni, doğum ve yok oluşun ötesindedir, çünkü zamansal ve mekânsal koşullarla sınırlı değildir. Bu nedenle, ne bir başlangıcı (doğuş) ne de bir sonu (yok oluş) vardır. Doğum ve yok oluşun olmadığı bu durum, her türlü değişimin, yanılsamanın ve geçiciliğin ötesine geçildiği anlamına gelir. Bu, *nirvāṇa* olarak adlandırılır ve tüm bağımlılıklardan, arzuların ve dualist algıların ötesine geçen tam bir özgürlük ve huzur durumunu ifade eder. *Nirvāṇa*, varoluşun bağlarından tamamen kurtulmuş bir durumu temsil eder.

4. *Nirvāṇa*'nın dördüncü özelliğine göre, doğuş ve yok oluşun olmaması sözlerle ifade edilemez. Budist düşünceye göre, doğuş ve yok oluşun olmaması, gerçekliğin nihai doğasının tüm kavramsal ve dilsel ifadelerin ötesinde olduğunu gösterir. Bu durum, hiçbir kelime veya düşüncenin tam olarak ifade edemeyeceği, aklın ötesindeki bir hakikat olduğunu gösterir. Bu hakikatin özünde, hiçbir şeyin yaratılmadığı veya yok edilmediği, tamamen değişmez ve zamansız bir durum bulunur. Doğası gereği kavranılamayan ve konuşulamayacak olan bu nihai özgürlük ve mutlak sükûnet hâli, *nirvāṇa* olarak adlandırılır. *Nirvāṇa*, kelimelerin sınırlarını aştığı için yalnızca deneyimlenebilir, ama tanımlanamaz.

5. *Nirvāṇa*'nın beşinci özelliğine göre, benlik (ego) ve birey gerçekte yoktur. Sadece yanılsamadır. Bunlar doğuş ve yok oluş yasası (dharma) temelinde bir temel değişimiyle varlık kazanır. Temelin değişimi, beş geçici ve istikrarsız bileşenin (fiziksel, ruhsal unsurlar) değişmesi ve temiz, kutsal beş bileşenin *sambhogakāya* “mükafât vücudu” bedeninde elde edilmesidir. Metinde geçen Skt. *sambhogakāya* EUy. *paoşin et'öz* ‘mukabele bedeni’ (Wilkens, 2021: 554)'dır. “Buddha’nın bir Boddhisatva olarak ulaştığı ve ödüllendirildiği mutluluk bedenidir. Buddha vücudunun ilahlaştırılmış bir obje olarak sembolize edilmesidir” (Soothill ve Hodous, 1937: 77-78). Mutluluğa ulaşmış bedendir. Buddhalığa giden yolda Buddha’nın uygulamalarının sonucunu aldığı bedendir (Ayazlı, 2011: 638). *Sambhogakāya* vücudu da hem kendini hem de diğer canlıları kurtarıp aydınlığa ulaştırmakla görevlidir. Bu vücut yeniden doğumdan kurtulamamıştır bu yüzden yeniden doğup ölür (Tokyürek, 2019: 149). Metinde geçen EUy. *bēş yapıklar* ‘beş yapı, beş mevcudiyet faktörü’ (Wilkens, 2021: 165), Skt. *pañcaskandha* ‘beş skandha’yı işaret eder. Bu terim, ‘beş yığın ya da topluluk’ anlamında kullanılmaktadır. Akıl sahibi varlıklarda, özellikle insanlarda bulunmaktadır. Beş skandha şekil,

duygu ya da sezgi, algı ve kavramlar, istem ya da irade ve bilinç olarak ifade edilir. Terim, Budizm’de bütün varlıkların maddî şekillerini belirtir (Soothill ve Hodous, 1937: 126). Buddha dünyada var olan her şeyde bu beş unsurun bulunduğunu ifade eder. Ayrıca beş kümenin bulunmadığı tek yer ya da şey sadece *nirvāṇa*’dır. Valıkların ızdıraplarından biri de bu beş kümenin vermiş olduğu ızdıraplardır. Hatta Buddha, canlıların ızdıraplarının tek nedeninin bu beş küme olduğunu düşünmektedir. Böylece dünyada var olan her şey bu beş küme nedeniyle sıkıntı çeker ve bu ‘ben’ kümeden tamamıyla kurtulmayı amaç edinir (Tokyürek, 2019: 416). Canlılar, sürekli bir değişim içinde olan beş unsura (skandha) dayanır: madde, his, algı, zihinsel oluşumlar ve bilinç. Bu unsurlar geçici ve istikrarsızdır, dolayısıyla gerçek bir ‘benlik’ oluşturmazlar. Sürekli değişim süreci, varoluşun doğasına uygun olarak, sonunda arınma ve aydınlanmaya ulaşır. *Nirvāṇa*, bu değişimle birlikte yanılısamalardan kurtulma ve geçici unsurların yerini kutsal ve saf unsurların almasıdır. Arınmış varlık, bu saf beş bileşeni *sambhogakāya* formunda deneyimler, bu da nihai özgürlük ve aydınlanma hâlini temsil eder.

6. *Nirvāṇa*’nın altıncı özelliği ilk özellikle doğrudan ilgilidir. Buddhalar, zihinsel kirlerin (*kleśalar*) ve daha küçük kirlerin (*upakleśalar*) yalnızca geçici ve yüzeysel bir toz gibi olduğunu ve dharma doğasının tek başına hâkim olduğunu, bu yüzden ne bir geliş ne de bir gidiş olduğunu açıkça anlamışlardır. Metinde geçen Skt. *upakleśa* ‘kir, pislik (Skt. *mala*’nın da eş değeri), ufak leke’ anlamında olup (Wilkens, 2021: 382) ‘ikincil kirlenmeler’ veya ‘yardımcı kirlenmeler’i ifade eder. Bu terimin Eski Uygurca karşılığı ne yazık ki eksiktir. Bunlar, ‘temel kirlenmeler’ (*mūlakleśa*) olarak adlandırılan kök kirlenmelerden farklı olarak, zihinsel kirlenmelerin daha alt bir kategorisini oluşturur. Bunlar arasında öfke (*krodha*), kıskançlık (*īrṣyā*), aldatma (*māyā*), bencillik (*mātsarya*) ve düşmanlık (*upanāha*) gibi zihinsel kirlenmeler faktörler bulunur. Bu ikincil kirlenmeler, bireyin zihinsel huzurunu bozarak aydınlanmaya giden yolda engeller oluşturur (Buswell ve Lopez, 2014: 2464). Budist düşünceye göre, zihinsel kirler (*kleśalar*) ve daha küçük kirler (*upakleśalar*), yalnızca geçici ve yüzeysel birer örtüdür. Bu kirler, dharma doğasının (gerçekliğin öz doğası) saf ve değişmez niteliğini bozmaz. Buddhalar, bu hakikati tamamen kavradıkları için artık bu kirlerin etkisinden kurtulmuş, doğuş ve yok oluş döngüsünden (*saṃsāra*) özgürleşmişlerdir. Ne bir “gidiş” ne de bir “geliş” vardır; bu durum, tüm bağların ve dualitelerin ötesindeki nihai özgürlük hali olan *nirvāṇa* olarak tanımlanır. Metinde geçen EUy. *kelmeksiz barmaksız* ifadesi, ‘gelişsiz ve gidişsiz’ (Wilkens, 2021: 354) veya ‘gelmeyen ve gitmeyen’ anlamındadır. Terim, ölümlülüğe tekrar gelmemeyi ifade eder. Bir başka ifadeyle ‘yaşam dışına ne gelen ne de giden ya da ne giren ne de çıkan’ anlamına da gelmektedir. Bu terim, bütün nesnelerin asıl yapısı olan sonsuzluğa işaret etmektedir (Soothill ve Hodous, 1937: 103). Bu durum hem *Dharmakāya*’nın hem de *nirvāṇa*’nın özelliğidir (Tokyürek, 2019: 457).

7. *Nirvāṇa*’nın yedinci özelliğine göre, gerçeklik hakikidir; geri kalan her şey yanıltır. Gerçek olanın özü gerçeklik’tir ve gerçeklik’in doğası *Tathāgata*’dır. Skt. *tathāgata* EUy. *kértütün kelmışler burhanlar* ‘gerçekten gelmiş’ (Wilkens, 2021: 367) anlamında olup “1. being in such a state or condition, of such a quality or nature, 2. he who comes and goes in the same way [as the buddha-s who preceded him], Gautama-Buddha” anlamlarına gelmektedir (Williams, 1899: 433a). Budist düşünceye göre, ‘öz’ (ya da ‘gerçeklik’) değişmeyen, kalıcı hakikati temsil eder; bunun dışındaki her şey geçici, yanıltıcı veya yanılısamadır. Bu ‘öz’, *Tathāgata* ‘gerçekten gelmiş Buddha’ ile özdeşleştirilir. Öz’ün kökenine gelince, bu, gerçekten gelmiş Buddha’nın kendisidir. Gerçekten gelmiş Buddha da tam olarak *nirvāṇa*’dır. Ayrıca ‘öyle giden’ olarak da yorumlanır, yani onun geliş ve gidişi tamamen Buddha’nın normlarına uygundur. Bu, bir Buddha’nın en yüce ünvanlarından biridir. *Tathāgata*, diğer tüm Buddhalar gibi ‘gelen’ ya da ‘neden ve sonucun mutlak yolunu izleyen ve mükemmel bilgelik elde eden’ kişi olarak tanımlanır. Ayrıca ‘mutlak olanın gelmesi’ anlamına da gelir ve bir Buddha’nın en yüce ünvanlarından biridir. *Tathāgata*, Buddha’nın yeryüzüne inışı sırasında *nirmāṇakāya* (dönüşüm bedeni) ya da fiziksel tezahürü olarak kabul edilir (Soothill ve Hodous, 1937: 209-210). Buddha’nın en yaygın adlandırmalarından biri *Tathāgata*’dır; bu terim, ‘her şeyin yolunu

gitmiş olan’ gibi anlamla açıklanır ve tathā, ‘böyle’ anlamına gelen bir kelime ile ya *gata* ya da *āgata* kelimelerinden türetilmiştir. Bunlar ‘gitmek’ ya da ‘varmak’ anlamına gelir. Ancak, ‘böyle gitmiş’ ifadesinin nasıl ve neden Buddha’yı ifade ettiği açık değildir. Childers, bunun başlangıçta her duyu varlığı için kullanıldığını ve ‘başkalarının gittiği yolu giden biri’ anlamına geldiğini, Buddha’nın ise tam anlamıyla bu duyu varlıklarının en mükemmeli olduğunu, tıpkı insanoğlu gibi olduğunu varsaymıştır (Hopkins, 1911: 205). *Tathāgata*’nın doğası doğrudan *nirvāṇa* ile özdeşleşir. *Tathāgata*’nın adı *nirvāṇa* olarak anılır, çünkü bu iki kavram ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır: hakikati gerçekleştirmek *nirvāṇa*’ya ulaşmak demektir.

8. *Nirvāṇa*’nın sekizinci özelliğine göre, gerçekliğin sınırının özü hiçbir şekilde genişlemez. Yalnızca *Tathāgata*, gerçekliğin sınırına dair dharmaya sahiptir. EUy. *kértü tōz* ifadesi, ‘hakiki varlık’ anlamındadır. Metinde geçen EUy. *kértü tūp tōz* ‘gerçek son varlık Skt. *bhūtakoti*’yi ifade eder (Wilkens, 2021: 367). ‘Gerçeğin temeli, mükemmelliği, tam gerçeklik’ gibi anlamları ifade eden terim, özellikle Dharmakāya ya da Bhūtatathatā için kullanılır (Soothill ve Hodous, 1937: 423). Terim, T’ien-t’ai’nin gerçeği kavramak için veya Buddha olabilmek için öne sürdüğü muhteşem öğretisidir (Soothill ve Hodous, 1937: 397). Budist düşünceye göre, doğru temel, hakikatin değişmeyen ve saf doğasını ifade eder. Bu temel, herhangi bir başlangıç, ayırım ya da müdahaleden yoksundur; bu nedenle, ‘kurtarıcı’ ya da ‘özgürleştirici’ başlangıç sözleri gibi kavramlar bu düzeyde anlamını yitirir. Gerçekten gelmişler (*Tathāgata*), bu saf hakikati tasdik eder ve zihinsel kurguları ya da başlangıç sözleri tamamen ortadan kaldırırlar. Bu, tüm kavramsal bağlardan ve yanılsamalardan özgürleşmek anlamına gelir. Bu nedenle, bu kavramsal engellerin kaldırılması ve hakikatin saf doğasına erişilmesi, *nirvāṇa* olarak adlandırılır. *Nirvāṇa*, herhangi bir başlangıca, sona veya ayrılığa sahip olmayan nihai özgürlük ve huzur durumudur.

9. *Nirvāṇa*’nın dokuzuncu özelliğine göre doğuşun olmaması gerçektir; doğuş ise yanıltıcıdır. Bu yüzden cahiller *samsāra*’da boğulurlar. Ancak *Tathāgata*’nın bedeni gerçektir ve hiçbir yanıltıcı unsur içermez. Metinde geçen EUy. *étiglig nom* ‘Skt. *samskr̥tadharma*, birleşik dharma, şarta bağlı dharma’ anlamını ifade eder (Wilkens, 2021: 265). Budist düşünceye göre, doğmamak gerçekliğin, yani değişmeyen ve yanılsamalardan arınmış hakikatin doğasını işaret eder. Doğmak, doğmamak demektir; doğmamak ise doğmaktır bu, zıtlıkların birliği kavramının bir örneğidir. Bu, *prajña* ‘bilgelik’ öğretisinin kabul edilen bir doktrini ve Madhyamaka ‘Orta Yol’ okulunun nihai doktrinidir. Doğum, yaratılış, yaşam gibi kavramlar yalnızca geçici, yanıltıcı terimlerdir. Günlük ifadelerde geleneksel hakikatte buna doğum denir, ancak gerçek hakikatte bu doğum değildir; görelilik düzeyinde doğum vardır, ancak mutlak düzeyde doğum yoktur (Soothill ve Hodous, 1937: 196). Buna karşın, ‘doğuş’ yanılsamalı bir kavramdır ve bireylerin karma ve cehalet tarafından şekillenen bir döngü (*samsāra*) içinde sıkışıp kalmasına yol açar. *Samsāra*’da yeniden doğuşun temel nedeni cehalettir. Bu da 12 *nidāna*’nın ilk halkasını oluşturur. Canlıları *samsāra*’ya bağlayan temel unsur olan cehalet (*avidyā*), kişinin kirlenmiş zihninin bir tezahürüdür. Budizm’de günah ya da suçun kökeni, canlıların bu kirlenmiş zihninde yatar. Buddha, aydınlanmamış bireylerin açgözlülük, nefret ve cehaletle yaşadığını belirtmiştir (Elamaldeniye, 2019: 178). Budizm, açgözlülük, nefret ve cehaleti suçun arkasındaki temel nedenler olarak kabul eden ve bu nedenleri ortadan kaldırarak arınmayı hedefleyen bir öğretiye sahiptir. Arınma, kişinin doğuştan sahip olduğu saf zihnine geri dönüşünü mümkün kılar ve bu süreç aydınlanma yolunda ilerlemeyi içerir (Buswell ve Lopez, 2014: 38). *Samsāra*, doğum, ölüm ve yeniden doğumu içerir. *Tathāgata*’nın bedeni ise hakikati temsil eder ve yanılsamalardan tamamen arınmıştır. Bu beden, karma ve kirliliklerle şekillenmiş değildir; saf ve değişmezdir. Bu saf gerçeklik, *nirvāṇa* olarak tanımlanır. *Nirvāṇa*, *samsāra*’nın yanılsamalarından kurtuluşu, cehaletin ortadan kalkmasını ve mutlak hakikatin deneyimlenmesini ifade eder. Böylece, *Tathāgata*’nın varlığı, cehaletten özgürleşmiş bir durumu ve hakikate tam uyum sağlamayı temsil eder.

10. *Nirvāṇa*’nın onuncu özelliğine göre ise, gerçek olmayan dharma, bir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya çıkar. Ancak mutlak gerçek dharma, hiçbir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya

çıkamaz. *Tathāgata*'nın dharma bedeni, mutlak gerçekliktir. Metinde geçen EUy. *yok kurug* Skt. *śūnyatā* 'fakirlik, yoksulluk; boşluk' anlamına gelmektedir (Wilkins, 2021: 910). Bu parça Budist düşüncenin şartlı varlıklar (*saṃsāra*) ve şartsız gerçeklik (*nirvāṇa*) ayrımını ifade eder. Tüm varlıklar ve olaylar birbiriyle ilişkilidir, bağımlı bir şekilde doğar, değişir ve yok olur. Bu varlıklar mutlak gerçek değil, yanıltıcı bir gerçekliğe sahiptir. 'Mutlak gerçek dharma', hiçbir neden-sonuç ilişkisine bağlı olmayan, değişmeyen, bağımsız gerçekliktir. Bu durum, tüm kavramsal ayrımları ve yanılsamaları aşan bir gerçekliği ifade eder. Bu bağlamda, *Tathāgata*'nın dharma bedeni (*dharmakāya*), mutlak gerçekliktir; bu, Buddha'nın zamansız ve evrensel doğası olarak görülür. *Nirvāṇa*, mutlak gerçekliğin doğrudan deneyimlenmesi ve bu geçici, yanıltıcı fenomenlerden özgürleşme durumudur. *Nirvāṇa*'ya ulaşmak, neden-sonuç ilişkilerinin ve *saṃsāra* döngüsünün ötesine geçmek anlamına gelir. Bu, zihinsel kirliliklerin, cehaletin ve arzuların tamamen sona ermesiyle ortaya çıkar. Geçici şeyler (gerçek olmayan dharmalar) bağımlı bir şekilde var olurken, *Tathāgata*'nın dharma bedeni (mutlak gerçek dharma), bağımlılıktan ve değişimden özgür olan nihai gerçekliği, yani *nirvāṇa*'yı temsil eder.

3. Sonuç

Nirvāṇa, Tathāgatalar (Buddhalar) tarafından ulaşılan nihai özgürlük ve bilgelik hâli olarak tanımlanır. Buna göre Eski Uygurca metne bakıldığında;

EUy. kértütün kelmişler 'gerçekten gelmişler' ifadesi Skt. *tathāgata* terimiyle açıklanabilir. Budist düşüncede 'gerçeğe davet' olarak ifade edilen bu kavram, 'böylece' kelimesiyle vurgulanarak gerçeğin yalın ve doğrudan olduğu gösterilir. Aşağıda *nirvāṇa*'nın özellikleri sıralanmıştır.

1. Birinci özelliğe göre, *nirvāṇa*'ya ulaşmak tutkuların (*kleśa*), kirlerin ve bilginin önündeki engellerin tamamen ortadan kaldırılmasıyla mümkündür. Bu durum metinde EUy. adartmak Skt. *āvaraṇa*; 'örtünme, örtme' anlamında olup Skt. *jñeyāvaraṇa* 'bilginin engeli'ni ifade eder. *Jñeyāvaraṇa* bilinenlerin örtüsü, hakikate ilişkin bilgeliliğin ortaya çıkışını engelleyen şey olarak tanımlanır. Bu yüzden Buddhalar, her iki tür engeli de aşan tek varlıktır.

2. İkinci özelliğe göre, Buddhalar, varlıkların ve dharmaların bir özünün olmadığını idrak ederek, benliğe dair yanılsamaları aşarlar. Bu durum Skt. *anātman* 'bensizlik' ile ilişkilidir. Mahāyāna Budizm'inde, iki tür benliksizlik vardır: Skt. *pudgalanairātmya* EUy. tınlıklar töziniñ yokın 'canlıların özünün yokluğu' ve Skt. *dharmanairātmya* EUy. nomlar töziniñ yokın 'öğretilerin özünün yokluğu' dur.

3. Üçüncü özelliğe göre, 'bedenin ve dharmaların temelini değiştirmek', bireyin fiziksel ve zihinsel varoluşunu dönüştürerek yanılsamalardan arınmasıdır. Bu durum metinde Skt. *rūpādhi* EUy. nom tözi 'dharma özü bedeni' olarak ifade edilmiştir.

4. Dördüncü özelliğe göre, duyarlı varlıklar doğal olarak huzura ulaşabilir ve bu nedenle dönüşüm sebepleri sona erer. Bu durum metinde duyarlı varlıklar için Skt. *sattva*, EUy. tınlıklar 'canlılar' şeklinde anlamlandırılırken Skt. *śānti*, EUy. *amṛtgurmak* '(ateşin) sönmesi, yatıştırma, sakinleştirme' şeklinde ifade edilmiştir. Burada, duyarlı varlıkların huzura erişme potansiyelinin olduğu ve *nirvāṇa*'nın doğal bir süreç olduğu ifade edilmektedir. Budizm'de dönüşüm sebepleri (*pratītyasamutpāda*) varlıkların doğal doğasına aykırı olarak arzular ve bağılıklar nedeniyle yeniden doğuş döngüsü (*saṃsāra*) içinde kalmasına yol açan etkenlerdir.

5. Beşinci özelliğe göre, gerçeğin farklılık göstermediği ve tamamen eşit olduğu dharma bedeni, tüm fenomenlerin özünde boştur (*śūnyatā*) ve ayrılmazdır. Bu durum metinde Skt. *dharmakāya*, EUy. *nomlug et'öz* 'öğreti bedeni' ile, EUy. karşıkları metinde bulunmayan Skt. *nirviśeṣa* 'farklı olmayan' ve Skt. *sāma-ālakṣaṇa* 'benzerlik özelliği' terimleriyle ifade edilmiştir.

6. Altıncı özelliğe göre, *saṃsāra* ve *nirvāṇa* iki ayrı varlık değildir. Bunun için Skt. *advaya-svabhāva* EUy. *ikegüni* iki ermez tözlüğün 'ikilikten yoksun doğa' ifadesi kullanılmıştır.

7. Yedinci özelliğe göre, Tathāgatālar, tüm dharmaların kökenini kavrayarak saflığı (vi-śuddhi) elde eder. Bu saflık metinde Skt. vi-śuddhi EUy. arıg süzük ‘açık, duru, berrak’ terimi ile ifade edilmiştir.

8. Sekizinci özelliğe göre, tüm dharmaların doğuşunun ve yok oluşunun olmadığı belirtilmiştir. Tathāgatālar, tüm dharmaların doğmadığını Skt. anutpāda ya da anutpatti EUy. tugmaksız öçmeksiz nom ‘doğmayan öğreti’ şeklinde anlamlandırırken yok olmadığını Skt. anirodha ‘yok edilmemiş, yok olmaya tabi olmayan’ terimi ifade etmiştir. Metinde Skt. anirodha teriminin Eski Uygurca karşılığı ne yazık ki eksiktir.

9. Dokuzuncu özelliğe göre, mutlak gerçeklik, dharma unsuru ve gerçeklik sınırının tamamen eşit olduğu tam bir bilgiyle kavranır. Tathāgatālar, Skt. tathatā EUy. ertökteg nom tözi ‘olduğu gibi olan dharmaların cevheri’, dharma âlemi Skt. dharmadhātu ve nihai hakikat Skt. bhūtatathatā eşit olduğundan, Skt. samyak-jñāna ‘doğru bilgelik’ elde eder. Eski Uygurca metinde sadece bilge bilig ‘bilgi, hikmet’ ifadesi bulunmaktadır ki bu ifade aslında Skt. jñāna ‘bilgi, hikmet’ ifadesini karşılar. Metinde Skt. dharmadhātu ve Skr. bhūtatathatā teriminin Uygurca karşılığı ne yazık ki eksiktir.

10. Son özelliğe göre ise, dharmaların özü ile nirvāṇa’nın özü arasında bir fark yoktur. Tathāgatālar, bütün dharmaların doğasının Skt. dharmatā EUy. nom tözi’ dharma özü, dharma niteliği, dharma tabiatı’ ile nirvāṇa doğasında hiçbir fark olmadığını (nirviśeṣa) farkına varmışlardır. Metinde Skt. nirviśeṣa EUy. öñi adırmamak ‘ayırmama, ayırt etmeme’ şeklinde ifade edilmiştir.

Bu metinde, Budist öğretilerin temel özellikleri, nirvāṇa’ya ulaşmanın yollarını ve gerçeğin doğasını açıklayan derin kavramlar üzerinden incelenmiştir. Her bir özellik, zihinsel ve ruhsal dönüşümün, yanılsamaların aşılması ve nihai gerçekliğin kavranması sürecini vurgulamaktadır.

İkinci metinde ise yukarıda anlatılanlar daha da ayrıntılandırılmıştır. Nirvāṇa’nın çeşitli yönlerini ve Buddhaların bu durumu nasıl anladıklarını açıklanmıştır. Buna göre ikinci metinde;

1. İlk özelliğe göre, tüm kleśalar (zihinsel kirler), arzuların temeline dayanır ve arzular nedeniyle ortaya çıkar. Buddhalar, arzuları ortadan kaldırmışlardır. Metinde bu durum Skt. kleśa EUy. nizvani ‘bulaşma, lekeleme, kirletme, ihtiras, eğilim’ anlamında olup Skt. kāma ve rāga EUy. kūsüṣ ‘istek, arzu, dilek’ terimleriyle ifade edilmiştir. Bunlar on iki nidāna’dan biri olarak kabul edilir. Kirletici bağıllık olarak yorumlanır.

2. İkinci özelliğe göre, Skt. tathāgata EUy. kērtūtin kelmişler burhanlar ‘gerçekten gelmiş Buddhalar’ arzuları kesip attıkları için artık hiçbir dharmayı kabul etmezler ve onlar arınmış varlıklardır. Skt. niruddha EUy. tarkar- ‘uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak, yok etmek, bertaraf etmek, çıkarmak, imha etmek, kesmek, bitirmek, teslim olmak, vazgeçmek’ fiili kullanılır. Tüm zihinsel kirler ortadan kalktığında EUy. tutyaksız ‘yapışmayan, yapışmama’ Skt. anupādāna ‘bahsetmeme, eksiklik’ ortaya çıkar. Tathāgatālar hiçbir şey kabul etmedikleri için ne bir gidiş ne de bir geliş vardır. Gidişin ve gelişin olmaması metinde EUy. barmaksız kelmeksiz ‘gitmeyen ve gelmeyen’ veya ‘gitmesiz gelmesiz’ terimiyle ifade edilmiştir.

3. Üçüncü özelliğe göre, gidişin ve gelişin olmaması ve hiçbir şeyin kabul edilmemesi nedeniyle dharma bedeni doğmaz ve yok olmaz. Metinde EUy. tugmaksız öçmeksiz nomlug et’öz ifadesi, “dharma bedeni ne doğar ne de yok olur” anlamına gelmektedir. EUy. tugmaksız öçmeksiz ‘doğumsuz ve sönmesiz’ anlamında olup ‘doğmayan ve sönmeyen/ölmeyen’ şeklinde ifade edilir. Terimin Skt. karşılığı ise anutpāda-anirodha’dır. Skt. dharmakāya ise EUy. nomlug et’öz ‘öğreti bedeni’ ile karşılır.

4. Dördüncü özelliğe göre, doğuş ve yok oluş kavramları sözlerle tam olarak ifade edilemez. Bu durum, hiçbir kelime veya düşüncenin bütünüyle nirvāṇa’yı açıklayamayacağını, aklın ötesinde bir hakikatin var olduğunu gösterir.

5. Beşinci özelliğe göre, benlik (ego) ve birey, gerçekte var olmayan birer yanılsamadır. Onların varlık kazanması, doğuş ve yok oluş yasasına (dharma) bağlı olarak temelde bir dönüşüme dayanır. Bu dönüşüm, fiziksel ve ruhsal unsurlardan oluşan beş geçici ve istikrarsız bileşenin değişmesiyle gerçekleşir. Bu süreçte, bu bileşenler saf ve kutsal hâle gelerek saṃbhogakāya (mükâfat bedeni) formunda yeniden şekillenir. Metinde geçen Skt. saṃbhogakāya EUy. paoşin et'öz 'mukabele bedeni', Buddha'nın bir Bodhisattva olarak ulaştığı ve ödüllendirildiği mutluluk bedenidir. Metinde geçen diğer terim ise, pañcaskandha EUy. beş yapıklar, 'beş yapı, beş mevcudiyet faktörü', 'beş yığın' veya 'beş topluluk' anlamına gelir ve varlıkları oluşturan temel bileşenleri ifade eder. İnsanlar ve akıl sahibi canlılarda bulunan bu beş unsur; şekil (rūpa), duygu veya sezgi (vedanā), algı ve kavramlar (saṃjñā), istem veya irade (saṃskāra) ve bilinç (vijñāna) olarak tanımlanır. Bu özellikte son olarak EUy. kelmeksiz barmaksız ifadesi, 'gelişsiz ve gidişsiz' veya 'gelmeyen ve gitmeyen' anlamında kullanılmıştır.

6. Altıncı özelliğe göre, Buddhalar, zihinsel kirlerin (kleśa) ve daha küçük kirlerin (upakleśa) yalnızca geçici ve yüzeysel bir toz gibi olduğunu, dharma doğasının ise tek başına hâkim olduğunu açıkça anlamışlardır. Metinde geçen Skt. upakleśa terimi, 'kir, pislik, ufak leke' anlamında olup 'ikincil kirlenmeler'i ifade eder. Bu terimin metinde Eski Uygurca karşılığı ne yazık ki eksiktir. Metinde geçen EUy. kelmeksiz barmaksız ifadesi, 'gelmeyen ve gitmeyen' anlamındadır. Terim, ölümlülüğe tekrar gelmemeyi ifade eder.

7. Yedinci özelliğe göre, gerçeklik hakikidir; geri kalan her şey yanıltır. Gerçek olanın özü gerçeklik'tir ve gerçeklik'in doğası Tathāgata'dır. Bu durum metinde Skt. tathāgata EUy. kērtūtin kelmışler'gerçekten gelmiş' şeklinde ifade edilmiştir.

8. Sekizinci özelliğe göre, gerçekliğin sınırının özü hiçbir şekilde genişlemez. Yalnızca Tathāgata, gerçekliğin sınırına dair dharmaya sahiptir. Metinde geçen EUy. kērtū tōz ifadesi, 'hakiki varlık' anlamında olup EUy. kērtū tūp tōz 'gerçek son varlık' Skt. bhūtakoti'yi ifade eder.

9. Dokuzuncu özelliğe göre, doğuşun olmaması gerçektir; doğuş ise yanıltır. Bu yüzden cahiller saṃsāra'da boğulurlar. Ancak Tathāgata'nın bedeni gerçektir ve hiçbir yanıltıcı unsur içermez. Metinde bu durum EUy. étiglig nom Skt. saṃskṛtadharma terimi, 'birleşik dharma' veya 'şarta bağlı dharma' şeklinde ifade edilir. Doğmamak, hakikatin doğasını işaret eder. Doğmak, doğmamak demektir; Bu, prajña 'bilgelik' öğretisinin kabul edilen bir doktrini ve Madhyamaka 'Orta Yol' okulunun nihai doktrindir.

10. Son özelliğe göre ise, gerçek olmayan dharma, bir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya çıkar. Ancak mutlak gerçek dharma, hiçbir neden-sonuç ilişkisiyle ortaya çıkmaz. Tathāgata'nın dharma bedeni, mutlak gerçekliktir. Bu durum metinde EUy. yok kurug Skt. śūnyatā 'fakirlik, yoksulluk; boşluk' terimiyle ifade edilmiştir. Burada saṃsāra ve nirvāṇa ayrımı işaret edilir. 'Mutlak gerçek dharma', hiçbir neden-sonuç ilişkisine bağlı olmayan, değişmeyen, bağımsız gerçekliktir.

Bu metin, nirvāṇa'ya ulaşmanın yollarını ve Budist öğretilerin temel kavramlarını derinlemesine inceleyerek, gerçeklik, benlik ve dönüşüm üzerine önemli içgörüler sunmaktadır. Her bir özellik, zihinsel ve ruhsal arınmanın, yanılsamaların aşılmasının ve nihai gerçekliğe ulaşmanın sürecini açıklar.

Tüm bu açıklamalar, nirvāṇa'nın Budist düşüncesinde yalnızca bir hedef değil, aynı zamanda tüm yaşam ve düşünce süreçlerinin ötesine geçmek, bağılıkları terk etmek, arzulardan ve acılardan kurtulmak anlamına gelir. Nirvāṇa, bir içsel özgürlük ve aydınlanma durumudur. Bu da bir canlının tüm yanılsamalardan kurtulup, gerçeği olduğu gibi görmesini sağlar.

Kaynakça

- Arat, R. R. (2007). Eski Türk şiiri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ayazlı, Ö. (2011). Mahāyāna Budizmine Ait Sayı ve Zamanla İlgili Bazı Terimler. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Sayı 6/1, s. 635-641.
- Buswell R. E. ve Lopez D. S. (2014). *The Encyclopedia of Buddhism (Volume 1-2)*. USA: Macmillan, Thomson Gale.
- Buswell, R. E. (2003). *Encyclopedia of Buddhism (Volume 1-2)*. USA: Macmillan, Thomson Gale.
- Edgerton, F. (2004). *Buddhist Hybrid Sanskrit. Grammer and Dictionary Vol. 1. Grammer. Vol. 2. Dictionary*. New Haven.
- Elamaldeniye, S. T. (2019). *Crime And The Control Of Crime: An Ethical Analysis From A TheravāDa Buddhist Point Of View*. Doctoral Thesis, California: University of the West. A Dissertation Presented to the Faculty of the Department of Religious Studies
- Elmalı, M. (2012). Eski Uygur Türkçesi Metinlerinde Metamorfoz. *Acta Turcica, Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Y. IV, S. 2-1.
- Elmalı, M. (2022). *Eski Uygurca Dil Bilgisi Terimleri vibakti-samaz*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gakkai, S. (2002). *Dictionary on Buddhism*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.
- Güngören, İ. (1995). *Zen Budizm Bir Yaşama Sanatı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Hopkins, E. W.(1911). Buddha as Tathāgata. *The American Journal of Philology*, Vol. 32, No. 2 pp. 205-209 <https://doi.org/10.2307/288864>.
- Kalita, P. (2023). Jainism ve Ratna -Trayas. *Uluslararası Eğitim ve Araştırma Dergisi (IERJ)*, 9 (6). <https://ierj.in/journal/index.php/ierj/article/view/28>.
- Kasulus, T. P. (1987). Nirvana. *The Encyclopedia of Religion*: London: V. X, P. 448
- Kaya, C. (2021). *Uygurca Altun Yaruk, Giriş-Metin ve Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kuzgun, Ş. (2022). *Dinler Tarihi Ders Notları*. Kayseri: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Küçük, A., Küçük M. A., ve Tümer, G. (2017), *Dinler Tarihi* (9. Baskı). Ankara: Berikan Yayınları.
- Köroğlu Türközü, H. ve Saraçoğlu S. (2023). “Kore Budizm Geleneğinin Kurucusu Jinul’un Hayatı ve Felsefi Kişiliği”. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, sy. 19 s. 99-124. <https://doi.org/10.55256/temasa.1260971>.
- Makransky, J. (1997). *Buddhahood Embodied: Sources of Controversy. In India and Tibet*. Albany: State University of New York Press.
- McGovern, W. M. (1919). The theology of Mahayana Buddhism. *The Journal of the American Academy of Religion*. 13 (1), 38-53. <https://opensiuc.lib.siu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3499&context=ocj>.
- Nobel, J. (1958). *Suvarṇaprabhāsottama-Sūtra, Das Goldglanz-Sūtra. Ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus. I-Tsing’s Chinesische Version und Ihre tibetische Übersetzung. I-*

Tsing's Chinesische Version übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem Photomechanischen Nachdruck des Chinesischen Textes versehen. Leiden: E. J. Brill.

Ota, F. (2018). Chandrakirti'nin Bodhisattva Mertebelerinde Bilinenler ve Cehaletin Alışkanlık İzleri Üzerine. Erişim Tarihi 21.01.2025: file:///C:/Users/ASUS/Downloads/sbk27_04_Ota.pdf.

Ruben, W. (2000). *Eski Metinlere Göre Budizm*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schimmel, A. (1999). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Scoothill, W. E. and Hodous L. (1937). *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*. London.

Spenser, S. (1963). *Mysticism in World Religion*. London: HarperCollins Publishers.

Sungdoo, A. (2019). Meaning of the Dharmanairātmya and the Way to its Realization in the Early Yogācāra Texts. *The Journal of Indian Philosophy*, 56(0), 5-36. Erişim Tarihi: 21.01.2025 <https://kiss.kstudy.com/Detail/Ar?key=3697786>.

Şahin, F. (2005). *Budizm'de Nirvana Anlayışı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Maniheizm Terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch – Deutsch-Türkisch*. Berlin: Universitätsverlag Göttingen, Herausgegeben von der Akademie der Wissenschaften zu.

Williams M. (1899). *Sanskrit-English Dictionary*, Oxford.

Yemenlioğlu, M. M. (2020). *Budizm*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.

Zieme, P. (1996). *Altun Yaruq Sudur*. Vorworte und das erste buch: edition und Übersetzung der alttürkischen version des Goldglanzsūtra: (Suvarṇaprabhāsottamasūtra), Turnhout: Brepols. (Berliner Turfuntexte; 18). [BT 18]

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.